

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johanna Helevirta

Kollektiva gärningsbeskrivningar
-
en analys ur
rättssäkerhetsperspektiv

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Per Ole Träskman

Processrätt/Straffrätt

VT 2006

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Ämnet	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Metod	5
1.4 Disposition	5
1.5 Avgränsningar	6
2 RELEVANTA PRINCIPER I BROTTMÅLSPROCESSEN	7
3 GÄRNINGSBESKRIVNINGEN	9
3.1 RB 45:4 st. 1 p. 3	9
3.2 RB 30:3	12
3.3 Europakonventionen artikel 6	15
3.4 Europadomstolens praxis	17
3.4.1 Chichlian och Ekindjian mot Frankrike	17
3.4.2 Pélissier och Sassi mot Frankrike	17
3.4.3 Dallos mot Ungern samt Sipavicius mot Litauen	18
3.4.4 Mattoccia mot Italien	19
3.4.5 Analys	19
4 MEDGÄRNINGSMANNASKAP	22
4.1 BrB 23:4 - Medverkansansvar	22
4.2 Gärningsmanna- respektive medgärningsmannaansvar	23
4.2.1 Lagstöd och legalitetsprincipen	25
4.3 Medgärningsmannaskap i praxis	26
4.3.1 NJA 1980 s 606 - Käppfallet	26

4.3.1.1	Kommentar	26
4.3.2	NJA 1992 s 474 - Pinnstolsfallet	27
4.3.2.1	Kommentar	27
4.3.3	RH 1996:82 - Skadegörelsefallet	28
4.3.3.1	Kommentar	29
4.3.4	Malexandermorden	29
4.3.4.1	Kommentar	30
4.3.5	Törebodamordet	30
4.3.5.1	Kommentar	31
4.3.6	NJA 2002 s 489 Sambandscentralen	32
4.3.6.1	Kommentar	33
5	ANALYS AV RÄTTSFALL	34
5.1	Göteborgsbranden	34
5.1.1	Tingsrättens bedömning	36
5.1.2	Hovrättens bedömning	38
5.1.2.1	Gärningsbeskrivningen och de formella kraven i RB 45:4 st. 1 p. 3	39
5.1.2.2	Domens relation till den i gärningsbeskrivningen angivna gärningen	42
5.1.2.3	Gärningsbeskrivningens och domens relation till försvarets rättigheter	43
5.2	Kungsgatsmålet	44
5.2.1	Tingsrättens bedömning	45
5.2.2	Hovrättens bedömning	48
5.2.2.1	Gärningsbeskrivningen och de formella kraven i RB 45:4 st. 1 p. 3	50
5.2.2.2	Domens relation till den i gärningsbeskrivningen angivna gärningen	51
5.2.2.3	Gärningsbeskrivningens och domens relation till försvarets rättigheter	52
6	DISKUSSION/SLUTSATSER	54
	BILAGA A	59
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	63
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	65

Sammanfattning

Svensk rätt känner inget kollektivt straffansvar. Däremot finns institutet medgärningsmannaskap som tillämpas då flera personer begått en gärning tillsammans. Då åklagare anser att det föreligger en sådan form av medverkan att ansvar för medgärningsmannaskap kan bli aktuellt utformar de ofta sin gärningsbeskrivning genom att använda uttryck som ”tillsammans och i samråd” och ”gemensamt och i samförstånd”. Gärningsbeskrivningarna är också formulerade på ett kollektivt sätt. Det anges sällan vilka specifika handlingar var och en av de tilltalade anklagas för. Detta medför att en ny dimension tillkommer i gärningsbeskrivningen – gärningsmannadimensionen.

Vid utformningen av gärningsbeskrivningen ska hänsyn tas till två intressen; det ena är intresset av att ge domstolen möjlighet att allsidigt bedöma det händelseförlopp som kommer att avhandlas under rättegången. Det andra är intresset av att den tilltalade ska förstå vad som läggs honom eller henne till last så att denne kan avgöra på vilka punkter försvaret bör inriktas.

Frågan i denna uppsats är huruvida de kollektiva gärningsbeskrivningarna är förenliga med gällande rätt samt huruvida de medför några problem ur rättssäkerhetsperspektiv. Uppsatsen tar sin utgångspunkt i tre lagrum: RB 45:4 st. 1 p. 3, RB 30:3 samt Europakonventionen artikel 6. I RB 45:4 st. 1 p. 3 finns angivet vilka uppgifter som måste finnas med i en gärningsbeskrivning. Europakonventionens artikel 6 stadgar rätten till en rättvis rättegång samt ställer krav på att en anklagelse om brott måste vara detaljerad. I RB 30:3 regleras rättens relation till gärningsbeskrivningen. Då uppsatsen behandlar gärningsbeskrivningen i mål om medgärningsmannaskap omfattar den även en genomgång av grunderna för medgärningsmannaskapet samt central praxis på området.

För att granska huruvida praxis avseende gärningsbeskrivningarnas utformning är förenlig med gällande rätt och huruvida kollektiva gärningsbeskrivningar väcker några betänkligheter ur rättssäkerhetssynpunkt analyseras gärningsbeskrivningarna i målet Göteborgsbranden och Kungsgatsmålet. Gärningsbeskrivningarna i dessa fall relateras till ovan angivna lagrum och relevanta rättsfall. Särskilt diskuteras vilken rätt försvaret bör ha att kräva preciserade gärningspåståenden.

Vid en tolkning av gällande rätt kan inte direkt utläsas några krav på att varje tilltalads agerande måste preciseras. I kommentaren till RB 45:4 st. 1 p.3 samt RB 30:3 talas dock om den tilltalades intressen och vikten av att denne förstår vad som läggs honom eller henne till last på så sätt att försvaret kan förberedas på ett adekvat sätt. Den tilltalades rättigheter i detta avseende lyfts särskilt fram i Europakonventionens artikel 6.3 (a) och (b). Europadomstolens praxis tyder vidare på att kraven som kan ställas med utgångspunkt i artikel 6 möjligen är högre än de vi kan ställa med stöd av reglerna i RB.

Sambandet mellan straff- och processrätten tydliggörs i denna uppsats och det är svårt att angripa problematiken kring de kollektiva gärningsbeskrivningarna ur endast ett av dessa perspektiv. För att läka några av de rättssäkerhetsbrister som finns på det aktuella området torde det krävas dels generella riktlinjer för hur gärningsbeskrivningar i fall om medgärningsmannaskap bör utformas, dels lagstiftning angående grunderna för medgärningsmannansansvaret.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1950)
f.	Följande sida
ff.	Följande sidor
HD	Hösta domstolen
HovR	Hovrätt(en)
ibid	Ibidem
JT	Juridisk tidskrift
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd. I
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
SOU	Statens Offentliga Utredningar
TR	Tingsrätt(en)

1 Inledning

1.1 Ämnet

Gärningsbeskrivningen är av central betydelse i brottmålsrättegången. Det är från denna processen tar sin utgångspunkt, den styr vad rätten får döma över och sätter på det sättet gränser för målets omfattning. Gärningsbeskrivningen har även en annan, minst lika viktig, funktion och det är att ge den eller de tilltalade information om den anklagelse för brott som föreligger i målet. Denna information är avgörande för den tilltalades utformning av sitt försvar. Det är viktigt ur kontradiktionssynpunkt att informationen delges den tilltalade och dennes försvar och det är viktigt att informationen är tydlig. Ytterst är detta en fråga om rättssäkerhet.

Svensk rätt känner inget kollektivt straffansvar men vi har något som kallas medgärningsmannaskap. Detta straffrättsliga institut tillämpas i fall där flera personer utfört en eller flera gärningar på det sätt att de tillsammans uppfyller kraven i en brottsbestämmelse. Det har blivit allt vanligare att det är flera inblandade som åtalas för att ha begått en gärning tillsammans. Flera av de domar som på senare tid avkunnats och där institutet medgärningsmannaskap tillämpats har blivit mycket uppmärksammade i media och väckt stor debatt i rättsvetenskaplig doktrin. Denna debatt har behandlat frågor om bl.a. gränsdragningen mellan gärningsmannans ansvar och ansvar för medverkan, bevisvärdering samt huruvida vi idag har någon form av kollektivt straffansvar.

Inga generella riktlinjer angående hur gärningsbeskrivningar bör författas i mål avseende medgärningsmannaskap finns. Att åklagaren anser att det föreligger någon form av samverkan vid utförandet av en brottslig gärning uttrycks dock ofta genom att han eller hon i sin gärningsbeskrivning påstår att de tilltalade företagit en gärning ”tillsammans och i samförstånd”. Ofta används även uttrycken gemensamt och i samråd, gemensamt och i samförstånd samt tillsammans och i samråd. Resten utav gärningspåståendet utformas sedan på ett mer eller mindre kollektivt sätt. I den mån saken är utredd preciserar åklagaren varje enskild individs agerande och i brist på sådan utredning utelämnas sådana detaljer. Inte sällan är just denna fråga mycket svår att utreda. Hur uttryck som ”tillsammans och i samförstånd” närmare ska förstås är inte helt klart och ämnet har inte diskuterats djupare varken i praxis eller doktrin.

På ovan anförda sätt får gärningsbeskrivningen en ny dimension som jag väljer att kalla gärningsmannadimensionen. I vanliga fall handlar gärningsbeskrivningen uteslutande om just den åtalade gärningen men i fall avseende medgärningsmannaskap kommer den även att handla om dem som varit delaktiga i den. Vi får en kollektiv gärningsbeskrivning. Frågan om försvarets rättigheter i förhållande till gärningsbeskrivningen och den information som ges däri blir högst aktuell i dessa fall. Att en sådan här problematik uppstår har att göra med att svensk rätt inte känner något

kollektivt ansvar, ändå är det just ett sådant som uttrycks i gärningsbeskrivningarna i åtal avseende medgärningsmannaskap.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att granska mål om medgärningsmannaskap ur ett processrättsligt perspektiv där gärningsbeskrivningen och dess utformning står i centrum. Syftet är främst att utreda hur den tilltalade och dennes försvar påverkas av gärningsbeskrivningens utformning. För att uppnå detta syfte har jag arbetat med följande frågeställningar:

- Vilka krav ställer svensk rätt på gärningsbeskrivningens utformning?
- Hur utformas gärningsbeskrivningar i mål om medgärningsmannaskap?
- Uppfyller dessa gärningsbeskrivningar de krav som ställs? Om ja, är kraven tillfredsställande?
- Vilka eventuella problem kan härledas ur gärningsbeskrivningens utformning i dessa mål?
- Kan dessa problem lösas genom en annan utformning av gärningsbeskrivningen eller på något annat sätt?

1.3 Metod

Utgångspunkten för arbetet med denna uppsats har varit att samtliga kollektivt utformade gärningsbeskrivningar torde kunna angripas på grund av bristande precision. Med hänsyn till kontradiktionsprincipen samt svensk rätts ståndpunkt att straffansvaret är individuellt orsakar bristande precision i gärningsbeskrivningen tvivelaktiga resultat med avseende på rättssäkerheten. Problematiken analyseras utifrån RB 45:4 st. 1 p. 3, RB 30:3 samt Europakonventionen artikel 6. För att fastställa vad som är gällande svensk rätt, d.v.s. avsnitten 2 och 3, används klassisk juridisk metod.

Då grunderna för medgärningsmannaskapet inte är lagstadgade utgör rättsfallsanalys en stor del av arbetet. Kärnan i uppsatsen består av två rättsfallsanalyser där gärningsbeskrivningens utformning relateras till frågan om den tilltalades möjligheter att utforma sitt försvar. De domar som analyseras är först den i målet om den s.k. Göteborgsbranden och sedan den i vad jag valt att kalla Kungsgatsmålet. I uppsatsen tillämpas även en löpande analys.

1.4 Disposition

Föreliggande uppsats består av 6 kapitel. I det första kapitlet ges en kort introduktion till ämnet för den aktuella uppsatsen. I det andra kapitlet ges en översikt av de principiella utgångspunkter och rättssäkerhetsgarantier som omgärdar brottmålsprocessen. I det tredje kapitlet besvaras frågan om vilka krav svensk rätt ställer på gärningsbeskrivningens utformning och såväl

lagtext, doktrin och praxis granskas. Kapitel fyra består av en genomgång av medgärningsmannaskapet, främst dess utveckling i praxis. Kapitel fem utgör den centrala delen för min frågeställning. Där diskuteras de krav som ställs och bör ställas på gärningsbeskrivningen i direkt relation till de där analyserade fallen. I det sista kapitlet görs några sammanfattande kommentarer samt förs en diskussion kring de under avsnitt 1.2 ställda frågorna.

1.5 Avgränsningar

Då gärningsbeskrivningen är central för brottmålsprocessen finns det många sidor av den som kan diskuteras. Mycket har blivit sagt om framförallt rättens möjligheter att tolka gärningsbeskrivningar. Denna uppsats fokuserar dock på frågor angående gärningens precisering och individualisering och tar bl.a. inte upp frågan om åtalsjusteringar och rättskraft.

Det kan också påpekas att frågan om materiell processledning är nära anknuten till frågan om gärningsbeskrivningens konkretisering. I denna uppsats lämnas dock frågan om processledning där hän, då diskussionen främst kretsar kring de krav som kan ställas på åklagarens stämning. Det bör dock uppmärksammas att rätten har en viss skyldighet att söka klarlägga tveksamheter i åklagarens gärningspåståenden och brister i konkretisering av denna kan eventuellt åtgärdas genom materiell processledning.

Uppsatsen söker främst svar på processrättsliga frågor. Då gärningsbeskrivningens utformning helt beror på vilket straffrättsligt ansvar som kan komma att utkrävas krävs även en straffrättslig redogörelse för medgärningsmannaskap, men även medverkansansvar. Syftet med dessa delar av uppsatsen är dock inte att förmedla någon djup kunskap i ämnet och de hålls relativt korta.

2 Relevanta principer i brottmålsprocessen

Det finns ett antal saker man bör ha i bakhuvudet under läsningen av föreliggande uppsats. Straffrätten präglas av statens makt över individen och straffrättsliga åtgärder innebär alltid ingrepp i individens integritet. Rättsområdet måste därför omgärdas av ett antal rättssäkerhetsgarantier, garantier för att övergrepp inte sker. Vid införandet av regler på straffrättens och straffprocessens område sker alltid en avvägning, en bedömning av hur stora ingrepp man kan göra i en persons integritet för att värna den s.k. rättstryggheten, d.v.s. medborgarnas garanti för att bli skyddade av staten för övergrepp av andra medborgare. Dessa avvägningar leder till regler och principer vars tillämpning i vissa fall kan föranleda att personer som framstår som ”skyldiga” i allmänhetens ögon inte alltid kan fällas för brott på någon juridisk grund. Detta kan ibland framstå som stötande för gemene man men rättssäkerhetsgarantierna bör inte ge vika för det.

Brottmålsprocessen bygger på den ackusatoriska principen och det ankommer på åklagaren (eller målsäganden vid enskilt åtal) att precisera det händelseförlopp för vilken han eller hon anser att den tilltalade bör ställas till ansvar.¹ En viktig utgångspunkt i brottmålsprocessen är vidare att åklagaren har bevisbördan med avseende på samtliga relevanta omständigheter.² En tilltalad person ska ses som oskyldig till dess motsatsen är bevisad – oskuldspresumtionen - och det är åklagaren som ska se till att detta bevisas. En tilltalad ska inte själv behöva bevisa sin oskuld. Om inte åklagarens bevisning blir *ställd utom rimligt tvivel* ska den tilltalade frias, detta anses vara beviskravet för fällande dom.³ Vid tvivel om den tilltalades skuld ska det lindrigaste alternativet för denne väljas i enlighet med principen *in dubio pro reo*.⁴ Denna ordning är till för att motverka oriktiga straffdomar. Särskilt denna sistnämnda princip kan leda till att personer som framstår som skyldiga frias vilket dels kan ha en viss negativ inverkan på straffets avskräckande effekt och dels reta upp allmänheten. Denna rättssäkerhetsgaranti är dock mycket viktig.

Den kontradiktoriska förfarandepincipen är en viktig princip som främst innebär att parterna i rättegången ska vara formellt jämbördiga.⁵ Principen ska garantera båda parterna tillgång till allt processmaterial i målet samt tillfälle att yttra sig över detta. Den tilltalade ska ha full information om den mot honom/henne riktade anklagelsen och där för talande bevisning och åklagaren ska å sin sida ha tillgång till information om den tilltalades eventuella invändningar och bevisning.⁶ Den kontradiktoriska

¹ Fitger, Del 2 s. 30:5.

² Ekelöf IV, s. 113.

³ *ibid*, s. 117.

⁴ *ibid*, s. 113.

⁵ Ekelöf I, s. 70.

⁶ Bergholtz, s. 1 ff.

förfarandepincipen och den akusatoriska processen förutsätter en anklagelse för bestämt brott. Regler som omöjliggör varje justering av ett åtal leder dock till ett mycket opraktiskt system varför RB innehåller möjligheter till ändring och justering av åtal. Utgångspunkten är dock att väckt åtal inte kan ändras.⁷

En princip med nära anknytning till principen om kontradiktion är principen om parternas likställdhet ("equality of arms") som tillsammans med den förre utgör centrala element i rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6:1 Europakonventionen. Att parterna är likställda innebär för brottmålets del att den tilltalade inte får ha sämre utgångspunkter än åklagaren för att utföra sin talan. Däremot kan den tilltalade i vissa lägen gynnas, t.ex. vid tillämpningen av principen *in dubio pro reo*.⁸ Principerna om kontradiktion och parternas likställdhet är viktiga ur flera aspekter. Förutom att de leder till processuell rättvisa bäddar de för ett bättre beslutsunderlag för domstolen, vilket i sin tur leder till mer konkreta eller rättvisa beslut, rättssäkerheten stärks. Ett rättvist och jämbördigt system kan också tänkas att i längden leda till ett ökat allmänt förtroende för rättssystemet.

Till sist bör den straffrättsliga legalitetsprincipen nämnas. Legalitetsprincipen brukar uttryckas med det latinska "nulla poena sine lege, nulla poena sine crimine, nullum crimen sine poena legali": inget straff utan lag, inget straff utan brott, inget brott utan kriminalisering genom lag. Principen ska skydda den enskilde mot övergrepp från statens sida, därav gäller den också endast till den tilltalades nackdel.⁹

⁷ Se RB 45:5.

⁸ Danelius, s. 195 f.

⁹ Jareborg, s. 57.

3 Gärningsbeskrivningen

Det finns två frågor som kan ställas inom ramen för detta arbete. Den ena frågan är hur konkretiserad en gärningsbeskrivning måste vara enligt svensk rätt, den andra är hur konkretiserad en gärningsbeskrivning bör vara för att fullt ut uppfylla sitt syfte. Den första av dessa frågor behandlas i detta kapitel medan den senare kommer att beröras i den avslutande delen av uppsatsen.

Gärningsbeskrivningen är central för brottmålsprocessen och har två huvudsakliga funktioner: att ange för rätten vad den har att döma över samt att ge den tilltalade information om vad han eller hon står anklagad för. Ovan formulerade frågor kan också ses ur dessa två perspektiv och svaren kan variera beroende på vilken utgångspunkt man tar. Mycket har blivit skrivet om rättens relation till gärningsbeskrivningen. Den tilltalades rätt att ställa krav på gärningsbeskrivningen har lyfts fram redan i förarbetena till de nedan behandlade lagrummen men i övrigt inte varit särskilt uppmärksammat förrän på senare tid då Europakonventionens krav på detta område tydliggjorts genom Europadomstolens praxis. Enligt min mening torde de båda funktionerna vara likvärdiga och både rättens och den tilltalades intressen bör beaktas i lika hög grad vid utformningen av gärningsbeskrivning.

Nedan kommer jag att redogöra för innehållet i tre för uppsatsen relevanta lagrum, nämligen RB 30:3, RB 45:4 st.1 p. 3 samt Europakonventionen artikel 6. Dessa måste alla läsas i relation till varandra för en fullständig förståelse av kraven som svensk rätt ställer på gärningsbeskrivningens utformning.

3.1 RB 45:4 st. 1 p. 3

Gärningsbeskrivningen är en del av åklagarens stämningsansökan och vad en sådan måste innehålla regleras i RB 45:4 som lyder:

”I stämningsansökan skall åklagaren uppgiva:

1. den tilltalade;
2. målsäganden, om sådan finnes;
3. den brottsliga gärningen med angivande av tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter, som erfordras för dess kännetecknande, samt det eller de lagrum, som äro tillämpliga;
4. de bevis han vill åberopa och vad han vill styrka med varje särskilt bevis; samt
5. de omständigheter, som betinga domstolens behörighet, om ej denna framgår av vad som eljest anföres.”

Gärningsbeskrivningen utgör den centrala delen av åklagarens stämningsansökan och i RB 45:4 st.1 p. 3 ställs några minimikrav på denna upp. Där anges att åklagaren ska ange ”den brottsliga gärningen”, ”tid och

plats” och ”övriga omständigheter för dess kännetecknande”. Dessutom ska tillämpliga lagrum anges.

Skillnaden mellan de enskilda brottsbeskrivningarna i BrB och gärningsbeskrivningen är att den senare ska avse en individualiserad gärning.¹⁰ Det är denna individualisering som avses med uttrycket ”kännetecknande” i lagtexten. Den åtalade gärningen måste i gärningsbeskrivningen beskrivas på det sätt att där framgår genom vilka handlingar brottsbeskrivningen uppfyllts. Man talar i detta sammanhang om ”gärningsmoment”. Som sådana moment betraktas det subjektiva rekvisitet, olika delar av den brottsliga verksamheten, dennas effekt samt sådana mer speciella rekvisitmoment som att handlingen riktar sig mot en tjänsteman eller har förövats på allmän plats.¹¹ Kravet på individualisering belyses i kommentaren till rättegångsbalken med följande exempel: Om en åklagare som gärning anger att en tilltalad på viss tid och plats brutit mot 1 § lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, kan åklagaren inte sägas ha lagt den tilltalade någon brottslig gärning till last och åtalet bör därmed ogillas om det inte justeras. Om åklagaren därutöver anger att den tilltalade på den angivna tiden och platsen vid förande av ett fordon brustit i den omsorg och varsamhet som betingas av omständigheterna saknas fortfarande uppgifter om det brottsliga momentet i gärningen och bifall till åtalet är uteslutet. Vad som krävs för bifall är att åklagaren i gärningsbeskrivningen tar upp påståenden om på vilket sätt den tilltalade brustit i omsorg och varsamhet – t.ex. att denna kört för fort.¹²

Ett annat exempel är att en åklagare yrkar ansvar för misshandel genom påståendet att A vid ett visst tillfälle har ”misshandlat” B. Konkretiseringen av gärningen är i detta fall bristfällig och rätten bör antingen bedriva materiell processledning (för att få åklagaren att justera sitt åtal) eller ogilla åtalet. Skulle åklagaren tillägga att misshandeln skett genom ”slag med knuten hand som träffat i ansiktet” kan åtalet bifallas om rätten utrett att så är fallet men också om de skulle finna utrett att slaget getts med öppen hand och träffat bröstskogen, med det förbehållet att den tilltalade fått tillfälle att anpassa sitt försvar efter de nya uppgifterna. Skulle det däremot visa sig att den aktuella misshandeln istället skett enbart genom en spark mot ett ben bör, enligt kommentaren, åtalet ogillas.¹³

När det gäller vissa rekvisit godtas emellertid regelmässigt gärningsbeskrivningar som saknar individualisering i förhållande till rekvisitet, exempel på sådana är bl.a. tillägnelseuppsåt, skada och vinning och otillbörlighetsrekvisit.¹⁴

Att åklagaren av olika anledningar misslyckas med att ange exakt tid och plats för en händelse hindrar inte att en gärning anses tillräckligt individualiserad för en fällande dom. Att vissa omständigheter förblir outredda, t.ex. exakt hur en person tillfogats skador, innebär inte heller per automatik att gärningen inte är tillräckligt individualiserad. Brister i ett hänseende torde kunna kompenseras genom att andra omständigheter tas

¹⁰ Victor, s. 215.

¹¹ Ekelöf II, s. 131.

¹² Fitger, Del 3, s. 45:13 f.

¹³ Fitger, Del 2, s. 30:6b

¹⁴ Victor, s. 230.

upp som i tillräcklig grad individualiserar gärningen.¹⁵ I detta sammanhang kan NJA 1991 s 83 nämnas där HD gick långt i att acceptera bristerna i gärningsbeskrivningens precision. I fallet stod en man, Roger, åtalad för bl.a. våldtäkt av sin sambo Helena. I gärningsbeskrivningen anges i denna del att Roger ”under tiden *sommaren 1987 – slutet av juli 1990* i sin och Helenas gemensamma bostad i Smygehamn vid ett stort antal tillfällen genom våld tvingat Helena till samlag.”¹⁶ Samtliga tre instanser gjorde i detta fall olika bedömningar angående antalet brottstillfällen, delvis beroende av vad som framkom under förhandlingarna i de respektive domstolarna. HD dömde slutligen Roger för våldtäkt vad gäller fyra under förhandlingen närmare specificerade tillfällen samt ”åtminstone vid några tillfällen utöver de fyra tidigare angivna...”¹⁷ Till detta avgörande hänvisas i ett senare fall, NJA 1992 s 446 där en man åtalats, och sedermera även dömdes, för upprepade våldtäkter på sin dotter. Hur många övergrepp det var frågan om var inte utrett i fallet.

En gärningsbeskrivning speglar inte sällan bevisläget i ett mål, har åklagaren mycket konkreta bevis kan han eller hon formulera en mer konkret och preciserad gärningsbeskrivning än om bevisläget är svagt. Att just NJA 1991 s 83 är ett prejudikat som bör ges en snäv tolkning hindrar inte att fallet visar vilken problematik en vag gärningsbeskrivning kan leda till. Det måste för försvaret framstå som en svår uppgift att exempelvis plocka fram motbevisning då tiden för brottens genomförande anges som en period på tre år eller antalet brott inte anges. Denna öppenhet i gärningsbeskrivningen bör ses som en betydande rättssäkerhetsbrist. Anklagelsen är otydlig och åtalet står på ett sätt öppen för nya anklagelser under förhandlingarnas gång. Ju fler våldtäkter som specificeras desto fler kan den tilltalade fällas för. Med tanke på Europadomstolens uttalanden i fallet *Mattoccia* (se nedan) kan det också ifrågasättas huruvida målet är förenligt med Europakonventionens krav.

I kommentaren till RB 45:4 poängteras vikten av att den tilltalade ska förstå de anklagelser som riktas mot honom eller henne. Åklagarens uppgifter ska således inte enbart vara ägnade för rättens formulering av sitt uppdrag utan även för den tilltalade och dennes förberedande av sitt försvar.¹⁸ Den tilltalade måste ha möjlighet att vederlägga gärningsbeskrivningen, den får således inte vara så kort att anklagelsen inte tydligt framgår, men den får inte heller vara så lång att det för försvaret blir svårt att urskilja vad anklagelsen *de facto* avser.¹⁹ Vikten av en preciserad gärningsbeskrivning har diskuterats av Bergholtz i artikeln ”Åtal och kontradiktion” där han bl.a. påpekar sambandet mellan problemen att precisera gärningsbeskrivningen och problemen med att bevisa den brottsliga handlingen. En gärningsbeskrivning kan av naturliga skäl inte ha högre precision än de uppgifter som ligger till grund för den.²⁰ När, var och hur ett brott begåtts måste dock enligt Bergholtz vara av betydelse för att

¹⁵ Victor, s. 239.

¹⁶ NJA 1991 s 83, s. 83 (min kursivering)

¹⁷ *ibid*, s. 100 f.

¹⁸ Fitger, Del 3, s. 45:13.

¹⁹ *ibid*, s. 45:14.

²⁰ Bergholtz, s. 7.

klarlägga om brottet överhuvudtaget inträffat eller inte och brister i dessa hänseenden kan leda till en asymmetrisk och obalanserad process till men för den tilltalade. En sådan ordning är enligt Bergholtz inte önskvärd och inte heller förenlig med den kontradiktoriska förfarandepincipen.²¹

Uppgifter som inte behöver finnas med i en gärningsbeskrivning är bevisfakta, d.v.s. medelbart relevanta omständigheter.²² Det finns inte heller några formella krav på att åklagaren i sin gärningsbeskrivning tar upp omständigheter som ligger till grund för att bedöma en gärning som grov. I NJA 2003 s 486 förelåg en sådan situation att HovR dömt den i målet åtalade våldtäkten som grov utan att den omständigheten som låg till grund för denna bedömning tagits upp i gärningsbeskrivningen. HD återförvisade dock målet till HovR och fastslog att trots att formella krav på att uppta omständigheter som hänför sig till gärningens ”grad” inte finns ligger det i den kontradiktoriska rättskipningens princip att den tilltalade vet vad han eller hon har att försvara sig mot. I detta ligger också att ett upptagande av dylika omständigheter i gärningsbeskrivningen ter sig ändamålsenligt. En dom som på något sätt ter sig överraskande för den tilltalade (eller endera parten för den delen) är enligt HD inte önskvärd.²³ S.k. överraskningsdomar har också ansetts strida mot Europakonventionen, se mer om detta nedan under avsnitt 3.4.

3.2 RB 30:3

RB 30:3 handlar om rättens relation till gärningsbeskrivningen och dess befogenheter att döma i en process. Lagrummet bygger på den ackusatoriska principen enligt vilken rätten inte på eget initiativ får ta upp en fråga om ansvar och lyder som följer:

”Dom må ej avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts eller fråga om ansvar eljest enligt lag må av rätten upptagas. Ej vare rätten bunden av yrkande beträffande brottets rättsliga beteckning eller tillämpligt lagrum.”

Med ”gärning” avses i RB 30:3 den av åklagaren lämnade gärningsbeskrivningen som således utgör grunden och ramen för rättens prövning.²⁴ Att samtliga brottsrequisit eller gärningsmoment måste anges i gärningsbeskrivningen har således att göra med att rätten är förhindrad att döma över annat eller mer än vad som tagits upp i just denna.²⁵ Detta faktum begränsar ofta rätten i brottmål då tillämpningen av ett straffbud ofta utesluter tillämpningen av ett annat. (Observera att rätten dock inte är formellt bunden av i stämningsansökan angivet lagrum eller brottsbeteckning, se mer om detta nedan). Åklagaren utformar i regel gärningsbeskrivningen i nära anslutning till ett visst lagrum.

²¹ Bergholtz, s. 7 f.

²² Fitger, Del 2, s. 30:6.

²³ NJA 2003 s 486, s. 494.

²⁴ Fitger, Del 2, s. 30:5.

²⁵ Fitger, Del 3, s. 45:13.

En domstol får således inte döma någon för ett brott om rekvisiten för detta ej motsvaras av gärningspåståenden i åklagarens stämning. Detta gäller även om det under en förhandling skulle framkomma uppgifter som talar för att den tilltalade i och för sig gjort sig skyldig till ett straffbart förfarande. Om det vidare framkommer att den tilltalade i och för sig gjort sig skyldig till åtalat brott med vid en helt annan tidpunkt än den angivna gäller samma sak. Enligt kommentaren till rättegångsbalken måste kraven på gärningsbeskrivningens konkretisering ses i samband med reglerna om materiell processledning. Om det föreligger oklarheter kring den av åklagaren formulerade gärningsbeskrivningen bör rätten i allmänhet söka klarlägga oklarheterna genom sådan.²⁶ Frågan om processledning ligger dock utanför ramen för denna uppsats och lämnas därför därhän.

Rätten har ett visst utrymme för tolkning av åklagarens gärningsbeskrivning. Denna bör kunna tolkas i ljuset av det, eller de, av åklagaren angivna lagrummen.²⁷ Gärningsbeskrivningen kan vidare aldrig ses helt fristående från hur åklagaren vid rättegången utvecklar sin talan.²⁸ Det har diskuterats huruvida domstolens tolkningsutrymme vad gäller gärningsbeskrivningen omfattar en möjlighet att tolka in påståenden om oaktsamhet då åklagaren endast åberopat uppsåt eller tvärtom. Det torde inte vara helt ovanligt att åklagare utelämnar påståenden angående den subjektiva sidan av brottet ur sin gärningsbeskrivning. Så länge det åtalade brottet endast kan begås med uppsåt vållar detta inga problem, men när gärningen även är straffbar då den begåtts av oaktsamhet är det annorlunda. Även där åklagaren uttryckligen angivit den uppsåtliga formen av ett brott har domstolar i flera fall sett sig fria att döma för den oaktsamma formen med hänvisning till 30:3 andra meningen. I doktrin har det framkommit olika uppfattningar om huruvida detta ska anses vara ett korrekt handlingssätt. I praxis har frågan varit uppe till bedömning ett antal gånger.

I NJA 1978 s 291, hade åklagaren väckt åtal med följande gärningsbeskrivning som grund: ”Jämlikt 9 kap 6 § 1 st BrB för häleri: Olsson har d 24 aug 1976 i Landskrona lånat en personbil,...,med insikt om att den varit åtkommen genom brott. ...”. Uppsåtet kunde inte styrkas men samtliga instanser fällde den tilltalade för häleriförseelse, utan åtalsjustering. HD fastslog i detta fall att frågan, huruvida domstolen kan döma till ansvar för oaktsamhet då endast uppsåt åberopats i gärningsbeskrivningen, inte kan lösas generellt utan måste bedömas beträffande varje slags brottslighet för sig. ”Inte ens inom ett och samma område blir svaret alltid detsamma utan beror av hur i det särskilda fallet gärningsbeskrivningen närmare utformats.”²⁹ Just i detta särskilda fall resonerade HD som så att då inget annat kunde anses framgå ur utredningen måste det i åklagarens gärningspåstående anses ingå ett påstående om att Olsson ”måste ha insett” att bilen frånhänts någon genom brott. I detta ansåg vidare innefattas att åklagaren påstått att Olsson i vart fall haft ”skäligen anledning att antaga” att brott förelåg.³⁰

²⁶ Fitger, Del 2, s. 30:6a.

²⁷ Victor, s. 230.

²⁸ *ibid*, s. 223.

²⁹ NJA 1978 s. 291, s. 294.

³⁰ *ibid*.

Denna dom har mött mycket kritik, bl.a. har Heuman menat att HD gjort en alldeles för vidlyftig tolkning av åklagarens gärningsbeskrivning då denna inte innehöll påståenden om några sådana omständigheter som skulle föranleda HD:s tolkning. Han menar vidare att dylika flerstegstolkningar resulterar i att domstolen hamnar i ett resultat som inte ursprungligen avsetts med formuleringen och som inte kan förutses av försvaret.³¹ Domar av detta slag innebär också som ovan påpekats en form av ”övertäckning” som hindrar den tilltalade från att på ett korrekt sätt föra sitt försvar. Andra menar att uttryck som ”måste anses”, som används av HD i dess domskäl, framstår som något som används i brist på annan argumentation eller på grund av insikten att skälen för den valda tolkningen inte är så självklara som man låter påskina, t.ex. att processekonomiska hänsyn sätts före rättssäkerhetsbehovet.³²

I NJA 1987 s 194 var frågan återigen upp till prövning. I detta fall hade åklagaren i sin plädering inför TR anfört att om inte uppsåt kunde anses styrkt borde den tilltalade fällas för vårdslöshet, någon justering av åtalet gjordes dock inte. Både TR och HovR ansåg att RB 30:3 inte hindrade att rätten dömde för vårdslöst brott. I HovR påpekades särskilt att den tilltalade haft möjlighet att bemöta påståendet om oaktsamhet då detta uttryckligen tagits upp under förhandlingen i TR och således tog man hänsyn till den kontradiktoriska principen. HD kom dock till motsatt slutsats. HD framhöll att det ankommer på åklagaren att genom gärningsbeskrivningen precisera det handlingsförlopp som han anser att den tilltalade bör fällas till ansvar för. Häri innefattas såväl de yttre faktiska omständigheterna som de subjektiva momenten. Bedömningen av vilket subjektivt moment åklagaren åberopar ska enligt HD utgå först från vad denne uttryckligen angett men det finns ett visst utrymme för tolkning i ljuset av åberopat lagrum och vald brottsrubricering. Tolkningen ska dock ske med viss försiktighet samt med beaktande av försvarets intressen av att få veta vad domen kan komma att avse.³³ I detta fall ansågs de två brotten skilja sig i både objektivt som subjektivt hänseende på ett sätt som gjorde att man generellt inte kunde fastslå att en talan om skattebedrägeri skulle omfatta påstående om vårdslös skatteuppgift. Inte heller i den här aktuella gärningsbeskrivningen kunde påståenden om oaktsamhet tolkas in. Någon hänsyn till att oaktsamhetsbrottet berörts under förhandlingen i första instans togs inte. Ur detta fall torde man således kunna uttolka ett krav på att det i dylika fall sker en formell åtalsjustering. Justering skedde i HD men då var brottet redan preskriberat.

Rättsläget får anses vara något oklart vad gäller möjligheten till tolkning av gärningsbeskrivningen i detta avseende. Att en bedömning får göras med beaktande av omständigheter och gärningsbeskrivningens utformning i varje enskilt fall, så som fastslogs i NJA 1978 s 291, är en, möjligtvis något intetsägande, utgångspunkt. Till detta kan man lägga till att bedömningen ska ske med försvarets intressen för ögonen och att det faktum att oaktsamhetsbrottet berörts under förhandlingarna inte per automatik utesluter ett krav på en formell justering av åtalet.

³¹ Heuman, s. 261.

³² Westberg, s. 292.

³³ NJA 1987 s. 194, s. 197.

Enligt RB 30:3 2 meningen är rätten inte bunden av en av åklagaren åberopad brottsrubricering, inte heller behöver domstolen hålla sig till anförda lagrum. Allt enligt principen ”jura novit curia” (domstolen känner lagen).³⁴ I detta sammanhang bör dock de krav som Europakonventionen ställer uppmärksammas. Europadomstolens praxis har delvis begränsat rättens möjligheter att, utan att uppmärksamma parterna, ex officio tillämpa lagen.

3.3 Europakonventionen artikel 6

Sedan 1 januari 1995 har den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna utgjort svensk lag. Övrig svensk rätt får inte stå i strid med Europakonventionens krav.³⁵ Det kan dock vara svårt att utreda huruvida en viss nationell bestämmelse uppfyller de krav som ställs då Europakonventionen har utgångspunkter som skiljer sig från den i andra lagar och då särskilt RB som utgör det centrala regelverket för processen i sin helhet. Dels står individens rätt i princip ensam i centrum för bestämmelserna i Europakonventionen, dels utgår Europadomstolen i sitt dömande från en helhetsbedömning som kan te sig något främmande för oss. En allmän princip är att frågan om en kränkning av artikel 6 ska bedömas mot bakgrund av rättegången i dess helhet, alltså först efter rättegångens slut.³⁶ Vad gäller rätten till en rättvis rättegång kan således en bestämmelse eller ett processuellt förfarande i sig förvisso strida mot denna rättighet men den brist som föreligger kan alltid ”läkas” av processen respektive av en ny process i högre rätt. Ett brott mot Europakonventionen kan således inte konstateras föreligga förrän alla inhemska rättmedel uttömts och den föreliggande bristen inte läkts under processens gång.

Artikel 6 i Europakonventionen är en omfattande och för processrätten mycket central artikel. Den har också blivit föremål för en mycket omfattande praxis i Europadomstolen. I detta sammanhang är artikelns första och andra stycke samt stycke tre punkterna (a) och (b) av intresse:

- ”1. Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag.[- -]
2. Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.
3. Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter
 - a) att utan dröjsmål, på ett språk som han förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom,
 - b) få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar, [- -]”

³⁴ Praxis av intresse är bl.a. NJA 1990 s 361 (kanotfallet) samt NJA 1988 s 665 (polisfallet).

³⁵ Se RF 2:23.

³⁶ Danelius, s. 195.

Europakonventionens artikel 6 innehåller bestämmelser som avser att fastställa rättssäkerhetsgarantier som ska gälla vid en domstols prövning av såväl tvistefrågor som anklagelser för brott. Artikel 6.1 utgör själva stommen för de rättigheter som artikeln i sin helhet avser att garantera och omfattar en allmän rätt till en ”rättvis rättegång”.³⁷

I artikel 6.2 kommer den s.k. oskuldspresumtionen till uttryck och den har ett nära samband med artikelns första punkt. En följd av denna presumtion är att åklagaren har bevisbördan för den tilltalades skuld och att varje tvivel i skuldfrågan ska komma den tilltalade till godo (in dubio pro reo).³⁸ Dessa rättssäkerhetsgarantier, som även nämnts ovan, har således ett starkt stöd i svensk rätt. Den tilltalade har vidare rätt till tystnad och behöver således inte uttala sig alls och är inte skyldig att på något sätt underlätta åklagarens uppgift.³⁹ Ett avgörande som må vara av intresse för denna uppsats är Telfner mot Österrike där Europadomstolen riktade invändningar mot bevisprövningen. Målet gällde ett åtal för vållande till kroppsskada, och den centrala frågan var om Telfner hade kört den bil som hade orsakat en trafikolycka. Den österrikiska domstolen anförde som huvudsakliga skäl för att han hade kört bilen att det var han som vanligen körde bilen och att han inte varit hemma under den kväll då händelsen ägt rum. Europadomstolen fann att så vaga grunder för att anse Telfner skyldig innebar att bevisbördan i själva verket hade omkastats till hans nackdel, vilket ansågs strida mot oskuldspresumtionen.⁴⁰

Artikel 6.3 innehåller vissa minimirättigheter som alltid ska tillkomma den som anklagas för brott. De rättigheter som tas upp under denna anses utgöra specificeringar eller konkretiseringar av vad rätten till en rättvis rättegång anses omfatta för brottmålets vidkommande. Den svenska textens ”innehörd och grunder” heter i den engelska versionen ”the nature and the cause” och har tolkats som att med det förstnämnda avse en gärnings rättsliga klassificering/brottsbeteckning, med det senare den faktiska situation/händelse som ligger till grund för anklagelsen.⁴¹ Informationen ska vara detaljerad på det sätt att den tilltalade förstår vad som läggs honom eller henne till last och därmed får möjlighet att förbereda och utforma sitt försvar på ett tillfredsställande sätt.⁴² Av detta anses också följa att en tilltalad inte ska dömas för en handling som inte omfattas av anklagelsen och beträffande vilken han därför inte haft tillfälle att försvara sig.⁴³

Det bör påpekas att artikel 6.3 (a) behandlar information till ”var och en som blivit anklagad för brott” och således är tillämplig under en mer omfattande period än de svenska reglerna som ovan redovisats. Den tillskriver en misstänkt person rättigheter redan under processens tidiga stadier och avser inte bara det slutliga åtalet eller gärningsbeskrivningens utformning. I det följande kommer jag dock att koncentrera mig helt på de krav som artikeln kan tänkas ställa på just gärningsbeskrivningen.

³⁷ Danelius, s. 131ff.

³⁸ *ibid.*, s. 238.

³⁹ *ibid.*, s. 233.

⁴⁰ *ibid.*, s. 238.

⁴¹ Stavros, s. 168.

⁴² Danelius, s. 240.

⁴³ *ibid.*

De i artikel 6 explicit uttryckta rättigheterna ger uttryck för de bakomliggande principerna om kontradiktion och parternas likställdhet som nämnts ovan, och som utgör viktiga element i och förutsättningar för rätten till en rättvis rättegång.

3.4 Europadomstolens praxis

Sitt fullständiga innehåll får Europakonventionen genom Europadomstolens praxis. Jag kommer nedan att redogöra för några av de centrala rättsfallen vad gäller artikel 6.1 i kombination med 6.3 (a) och (b) och sedan sammanfatta de krav som konventionen ställer på gärningsbeskrivningen och brottmålsprocessen.

3.4.1 Chichlian och Ekindjian mot Frankrike

Chichlian och Ekindjian mot Frankrike⁴⁴ var ett fall som inte ledde till någon dom då parterna förlikades efter det att kommissionen slagit fast att brott mot artikel 6.3 (a) förelåg. Den franska domstolen i första instans hade i fallet klassificerat det för åtal aktuella brottet på ett annat sätt än vad som till en början gjorts i stämningsansökan. Kassationsdomstolen accepterade detta med motiveringen att en domstol både har en rätt och en skyldighet att beakta det som framkommer under utredningen i ett mål för att kunna ge den åtalade gärningen dess rätta rättsliga beteckning och avslog således sökandens överklagan. Argumentet höll dock inte inför kommissionen. Såväl åklagarsidan som rätten har således en skyldighet att informera den tilltalade och dennes försvarare om eventuella förändringar i den rättsliga klassificeringen av ett brott.

3.4.2 Pélissier och Sassi mot Frankrike

Ett mycket centralt mål är vidare Pélissier och Sassi mot Frankrike⁴⁵ som, liksom Chichlian och Ekindjian mot Frankrike, behandlade frågan om den rättsliga karaktäriseringen av en brottslig handling. De båda sökandena, Pélissier och Sassi, var aktieägare i ett bolag som kom i ekonomiska svårigheter. Efter en undersökning av förhållandena i bolagen anklagades de båda för att ha begått konkursbrott. De frikändes i första instans men efter ett överklagande till appellationsdomstolen blev de dömda. Dock inte för konkursbrott utan för medhjälp till konkursbrott. De överklagade domen till kassationsdomstolen men det avslogs. Europadomstolen konstaterade att endast konkursbrottet lagts de sökande till last såväl i beslutet att hänskjuta målet till domstol som vid förhandlingarna i de två instanserna. Medhjälp till konkursbrott kunde, enligt Europadomstolen, inte anses omfattas av

⁴⁴ Dom 29/11/1989.

⁴⁵ Dom 25/03/1999.

anklagelsen om konkursbrott då det för brottets uppfyllande krävdes att vissa särskilda rekvisit var uppfyllda.

I domen lyfter Europadomstolen att en anklagelse om brott spelar en central roll i en process då det är genom denna en misstänkt/tilltalad får information om vad som läggs honom eller henne till last. Det poängteras också att såväl information om de faktiska handlingar som ligger till grund för anklagelsen som den rättsliga rubricering som brottet kan hänföras under ska delges den anklagade. Vidare konstaterades att anklagelser för brott enligt artikel 6.3 (a) skulle vara detaljerade.⁴⁶ I domen diskuterades huruvida parterna kunnat förutse den nya karakteriseringen av brottet samt huruvida denna kunde ha föranlett en annan form av försvar.⁴⁷

Europadomstolen skrev i sin dom att appellationsdomstolen borde ha givit sökandena en möjlighet att på ett effektivt sätt försvara sig mot de nya anklagelserna och detta i god tid. Domstolen kunde inte hitta någon omständighet som kunde förklara varför förhandlingarna t.ex. inte skjutits upp, tvärtom pekade allting på att de tilltalade inte haft någon möjlighet att möta de nya påståendena då dessa först blev kända genom appellationsdomstolens dom.⁴⁸

Vid en helhetsbedömning av målet befanns en kränkning av rättigheterna i artikel 6.3 (a) och (b) i förening med artikel 6.1 föreligga. Den tilltalade har således inte endast rätt att bli informerad om orsaken till anklagelsen utan också om dess rättsliga beteckning.

3.4.3 Dallos mot Ungern samt Sipavicius mot Litauen

Fallen Dallos mot Ungern⁴⁹ och Sipavicius mot Litauen⁵⁰ visar tydligt på hur doktrinen om att brister i processen kan läkas fungerar.

I fallet Dallos mot Ungern stod en person, Dallos, åtalad och dömdes också i första instans för förskingring. Efter ett överklagande konstaterades dock att han inte gjort sig skyldig till detta brott, istället dömdes han för bedrägeri. Efter ytterligare ett överklagande från Dallos sida gjorde denne gällande att ändringen i brottsrubriceringen var otillbörlig. Högsta domstolen fastställde dock domen. I Europadomstolen konstaterades att Dallos i andra instans inte haft möjligheten att försvara sig mot anklagelsen för bedrägeri på det sätt som europakonventionen ger en tilltalad rätt till. Rättigheterna i art. 6.1 samt 6.3 (a) och (b) hade således inte blivit tillgodosedda så långt. Då den nationella högsta instansen hade prövat målet i sin helhet och Dallos således där haft möjlighet att föra fram ett försvar angående de nya anklagelserna för bedrägeribrottet hade förfarandet i sin helhet dock inte kränkt rättigheterna i art 6.

Av samma anledning ansågs brott mot artikel 6 inte föreligga i fallet Sipavicius mot Litauen. Åtalet avsåg tjänstemissbruk ett uppsåtligt brott

⁴⁶ Dom 25/03/1999, p. 51.

⁴⁷ ibid, p. 56 ff.

⁴⁸ ibid, p. 62.

⁴⁹ Dom 01/03/2001.

⁵⁰ Dom 21/02/2002.

men rätten dömde för vårdslös tjänsteutövning, alltså ett oaktsamhetsbrott. Då Sipavicius ansågs ha haft möjlighet att försvara sig mot denna nya brottsanklagelse i de två högre instanserna ansågs dock brott mot konventionen inte föreligga.

3.4.4 Mattoccia mot Italien

I fallet Mattoccia mot Italien⁵¹ aktualiserades frågan om gärningsbeskrivningens precision. Mattoccia stod åtalad för sexuella övergrepp enligt en gärningsbeskrivning som löd som följer: ”[he had committed an] offence under Article 519 [---] in that he forced R., who [was] mentally disabled, to have sexual intercourse with him in Rome, in November 1985.”⁵² Mattoccia arbetade som busschaufför och han körde bl.a. handikappade barn till och från en skola i Rom. Mattoccia dömdes i tre instanser för våldtäkt på flickan R. I sin klagan till Europadomstolen gjorde han gällande att han inte haft möjlighet att försvara sig på ett tillfredsställande sätt då anklagelserna mot honom varit vaga, stämningensansökan angav varken en precis tid eller plats och frågan hade, enligt Mattoccia, inte heller klargjorts under förhandlingarna.

Kassationsdomstolen ansåg dock att de brister som ursprungligen funnits i stämningensansökan undanröjts under förhandlingarna då närmare uppgifter om anklagelsen kommit fram via vittnen. Europadomstolen noterar i sin dom angående rättigheten i artikel 6.3 (a) att trots att kraven på precision och detaljering varierar beroende på de särskilda omständigheterna i varje enskilt fall så måste den tilltalade åtminstone få tillräcklig information för att fullt förstå anklagelsen emot honom på ett sätt som möjliggör förberedelsen av dennes försvar. Europadomstolen konstaterade vidare att anklagelserna mot Mattoccia inte uppfyllde detta minimikrav. I stämningensansökan gavs ingen information om tid och plats för det påstådda brottet. Åklagaren ändrade dessutom vid ett antal tillfällen sitt påstående på denna punkt utan att informera den tilltalade om detta. T.ex. preciserades platsen för övergreppen först att gälla skolans badrum och senare skolans terapurum medan den tilltalade trodde att anklagelserna avsåg övergrepp i bussen och därför riktade in sitt försvar på detta. Mattoccia, och hans försvarare, borde enligt Europadomstolen ha givits råd om att ta ställning till de nya påståenden som lades honom till last, då detta inte gjordes hade hans rätt till en rättvis rättegång och rätt till att förbereda sitt försvar kränkts. Brott mot såväl artikel 6.1 som 6.3 (a) och (b) ansågs föreligga.

3.4.5 Analys

Man kan lätt finna ett mönster i Europadomstolens sätt att resonera. Domstolens domskäl liknar inte sällan varandra från mål till mål. I de senare domarna får man en tydlig genomgång av domstolens resonemang samt en bra sammanfattning av vad som gäller. För att exemplifiera kan vi titta

⁵¹ Dom 25/07/2000.

⁵² *ibid*, p. 18.

närmare på domen i fallet Dallos mot Ungern som börjar med att stadga följande utgångspunkter för sitt därpå följande resonemang:

- Huruvida processen varit rättvis i den bemärkelse som avses i artikel 6.1 bedöms genom en helhetssyn, en särskild fråga ska inte lyftas ur sitt sammanhang och konstateras utgöra en kränkning av artikeln.
- Artikel 6.3 (a) innebär att särskild uppmärksamhet ska ägnas den information om anklagelsen som den misstänkte/tilltalade får då det är genom denna information som han eller hon först får vetskap om grunderna för anklagelsen.
- Informationen ska omfatta såväl de faktiska handlingar som ligger till grund för anklagelsen som den rättsliga beteckning/karakterisering som den faller under och informationen ska vara detaljerad.
- Det ställs inga formella krav på hur informationen ska ges men artikel 6.3 (a) och (b) anses vara kopplade på ett sådant sätt att artikel 6.3 (a) måste läsas i ljuset av rätten att få skälig tid att förbereda sitt försvar.⁵³

Europadomstolen lägger stor vikt vid principen om kontradiktion och parternas jämställdhet, ”equality of arms”. Eventuella kränkningar av dessa principer har oftast diskuterats i samband med frågor om parternas tillgång till processmaterial eller deras möjligheter att bemöta varandras yttranden. Det har bl.a. handlat om uppgifter som inte delgivits båda parter eller processer där inte båda parter haft möjlighet att närvara.⁵⁴ Vad gäller kraven på gärningsbeskrivningens precision kan dessa dock också härledas ur ovanstående principer. Om anklagelsen en tilltalad har att svara mot är för vag vet han eller hon inte vad som måste bemötas även om tillfälle för detta ges. Således kan det föreliggande brott mot Europakonventionen om åklagarsidan formulerar sin stämningsansökan på ett missledande sätt eller om rätten inser att brottsrubriceringen kan komma att ändras men låter bli att informera parterna om detta.

Med tanke på principen om kontradiktion och på den praxis från Europadomstolen som redovisats ovan bör man numera dock tolka rättsläget så att RB 30:3 st. 2 begränsats av en plikt för rätten att upplysa parterna om att en icke-åberopad rubricering eller ett icke-åberopat lagrum kan bli tillämpligt. Det ska dock hållas i minnet att trots brister i ovan nämnda hänseende kan rättegången i sin helhet komma att ses som rättvis med hjälp av doktrinen om läkning.

Utgången i målet Mattoccia mot Italien indikerar att Europadomstolen ställer högre krav på precision, åtminstone gällande tid och plats, än vad svenska HD gör. I NJA 1991 s 83 och NJA 1992 s 446 fälldes de tilltalade på grundval av gärningsbeskrivningar som endast i mycket vaga termer angav tid och plats för brottens förövande, se ovan under avsnitt 3.1. I avsnitt 6 kommer en hypotetisk diskussion föras kring huruvida Europadomstolen skulle godta sådana kollektiva gärningsbeskrivningar som

⁵³ Dom 01/03/2001, p.47.

⁵⁴ Danelius, s. 195.

medgärningsmannaskapsmålen tycks föranleda. Med tanke på dessa ovan redovisade relativt höga krav på precision i gärningsbeskrivningar kan detta ifrågasättas.

Vissa författare anser att principen om ”equality of arms” urvattnas när det, för att brott ska anses föreligga, krävs att bristen i kontradiktion har påverkat utgången i fallet negativt. En sådan påverkan borde enligt dem anses innefattad i ett brott mot de här diskuterade reglerna. Ju större helheten som ska beaktas är, desto otydligare blir anklagelsen för den tilltalade.⁵⁵

Det yttersta testet för om brott mot Europakonventionen ska anses föreligga verkar vara att se om den tilltalade under processen sedd som en helhet fått möjlighet att utforma sitt försvar på tillbörligt sätt. Man kan med anledning av detta fråga sig om artikel 6.3 (a) inte har någon självständig betydelse alls. Det finns inga formella krav på hur anklagelsen ska framställas och processen ska ses som en helhet. I princip kan alltså gärningsbeskrivningen vara hur otydlig eller oprecis som helst i början av processen så länge de omständigheter som ligger till grund för domstolens slutliga beslut kommit fram och preciserats under förhandlingarna, på ett sådant stadium att det funnits en möjlighet för den tilltalade att utforma eller ändra sitt försvar på ett effektivt sätt. En förutsättning för att brister i en instans botas genom förfarandet i en högre instans verkar dock förutsätta en fullständig omprövning, med samma möjligheter till försvar och bevisupptagning som i den lägre instansen.

Man ska komma ihåg att de rättigheter som stadgas i Europakonventionen är minimirättigheter, vilket dels innebär att de är särskilt skyddsvärda och dels att stater är fria att ha regler som innebär ett mer långtgående skydd. Domstolar kan ibland lockas till att göra intresseavvägningar där den tilltalades rättigheter ställs mot andra intressen, t.ex. processekonomiska eller varför inte ”den stora massans” intresse av att få någon dömd! Enligt min mening bör rättssäkerheten dock inte ge vika för sådant.

⁵⁵ Stavros, s. 52 ff.

4 Medgärningsmannaskap

Utgångspunkten i svensk rätt är att varje individ ansvarar för sina egna gärningar. Svensk rätt känner alltså inget kollektivt straffansvar som drabbar samtliga medlemmar av en grupp oberoende av vad varje enskild individ i gruppen gjort sig skyldig till. Det individuella ansvaret utesluter dock inte att flera individer ställs till ansvar för ett brott. Det finns medverkansbestämmelser i BrB 23:4 och flera personer kan vidare tillsammans dömas för en handling i medgärningsmannaskap.

Delaktighetsläran är ett på flera sätt oklart rättsområde och rättsvetenskapsmän har diskuterat behovet av ökad tydlighet i systemet och bättre överensstämmelse med legalitetsprincipen.⁵⁶ För att kunna diskutera huruvida åklagarnas praxis i mål om medgärningsmannaskap är förenligt med gällande rätt krävs en straffrättslig redogörelse av medgärningsmannaskapet.

4.1 BrB 23:4 - Medverkansansvar

Det finns ingen särskild bestämmelse i BrB, eller annan lagstiftning, där förutsättningarna för medgärningsmannaskapet regleras. Institutet har vuxit fram genom praxis. Som utgångspunkt för medgärningsmannaskapet har man dock de enskilda straffbuden samt BrB 23:4 som lyder som följer:

”Ansvar som i denna balk är föreskrivet för viss gärning skall ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet.

Den som inte är att anse som gärningsman döms, om han har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. Ansvar som är föreskrivet för gärning av syssloman, gäldenär eller annan i särskild ställning skall ådömas även den som tillsammans med honom medverkat till gärningen.

Vad som sägs i denna paragraf skall inte gälla, om något annat följer av vad för särskilda fall är föreskrivet.”

BrB 23:4 utvidgar det straffbara området till att omfatta fler delaktiga än den formella gärningsmannen. Huvudregeln om straff vid samverkan till brott innebär att alla medverkande skall straffas. Såväl gärningsmän som anstiftare och medhjälpare omfattas av benämningen medverkande. Ansvar ska ådömas den som utfört gärningen men också den som främjat den med råd eller dåd, dvs. med psykiska eller fysiska medel.⁵⁷ Man skiljer i lagtext mellan anstiftan till brott och medhjälp till brott. Att anstifta någon att begå ett brott är att förmå denna att utföra den kriminaliserade gärningen genom

⁵⁶ Se framförallt Herlitz.

⁵⁷ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:49.

psykisk påverkan. Medhjälp till en brottslig handling består i ett främjande av brottet som inte uppfyller kraven för anstiftan. Främjandet kan ske fysiskt, genom någon form av deltagande, eller psykiskt genom t.ex. råd eller uppmuntran.⁵⁸ Det krävs inte att medverkan varit en betingelse för brottet.⁵⁹ Varje medverkande döms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. Den medverkande ska uppfylla kravet på uppsåt eller oaktsamhet i förhållande till såväl sin egen handling (medverkanshandlingen) som den gärning som är huvudbrottet (medverkansobjektet).⁶⁰ Reglerna om medverkan är av intresse då det med tanke på flera av de uppmärksammade fallen där medgärningsmannaskap tillämpats kan diskuteras var gränsen mellan medverkan och medgärningsmannaskap verkligen går.

4.2 Gärningsmanna- respektive medgärningsmannaansvar

Gärningsman i strikt mening är endast den som utfört en gärning som beskrivs i något utav straffbuden genom att uppfylla samtliga där angivna brottsrekvisit. Givetvis kan flera personer vara gärningsmän till ett brott om de var och en för sig uppfyller brottsrekvisiten.

I BrB 23:4 st. 2 sägs att den som inte är att ”anse som” gärningsman ska dömas för anstiftan eller medhjälp. Här hittar vi stöd för en utvidgning av gränserna för gärningsmannaskap och möjligheten till att döma en medverkande person som inte är gärningsman – i strikt mening – som gärningsman. Detta kallas för *utvidgat gärningsmannaskap* och tillämpas då den medverkande har tagit en så aktiv del i brottets förverkligande att det ter sig naturligt att betrakta honom som gärningsman.⁶¹ Möjligheten att döma på detta sätt var av större värde förr då medverkansansvaret förutsatte att någon kunde dömas som gärningsman för huvudbrottet.

Flera personer kan också dömas till gärningsmannaansvar om de tillsammans utfört en gärning som uppfyller en brottsdefinition, detta utan att varje enskild persons handling för sig gör det. Dels kan två eller flera personer utföra likartade handlingar på ett sätt som medför att de gemensamt uppfyller brottsrekvisiten, t.ex. dela ut sparkar vid en misshandel. De kan då samtliga dömas för den totala effekten av den gemensamt utförda misshandeln, förutsatt att uppsåt för denna föreligger hos samtliga.⁶² Dels kan två eller flera personer utföra olika delar av en brottslig gärning så att de tillsammans uppfyller samtliga brottsrekvisit, t.ex. vid rån där den ene hotar brottsoffret och den andra utför stölden. Detta kallas i det följande *ordinärt medgärningsmannaskap*. För medgärningsmannaansvar krävs dock att gärningen utförts i samråd eller

⁵⁸ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:51ff.

⁵⁹ *ibid*, s. 23:52.

⁶⁰ *ibid*, s. 23:56.

⁶¹ Jareborg, s. 411.

⁶² SOU 1996:185, s. 182.

åtminstone i samförstånd.⁶³ Det krävs också att det kan styrkas att de tilltalade personerna faktiskt deltagit i brottets utförande.⁶⁴ Däremot krävs inte att det blir utrett vem av deltagarna som orsakat den brottsliga effekten.⁶⁵ Medgärningsmannaskap föreligger inte om man endast utnyttjar en redan uppkommen situation – t.ex. gör man sig inte skyldig till rån i medgärningsmannaskap om man stjälar från en, av annan, misshandlad person. Medgärningsmannaskap är vidare ej tillämbart vid egenhändiga brott.⁶⁶

Till sist har vi det *utvidgade medgärningsmannaskapet* som utvecklats i praxis på senare tid. Detta institut har kommit att tillämpas i fall där två eller flera personer utfört en brottslig gärning eller delar av den tillsammans, utan att samtliga deltagande uppfyller samtliga brottsrekvisit eller ens något av dem. Det har tillämpats i fall där man inte kunnat styrka vem av flera inblandade i ett brottsligt händelseförlopp som gjort vad; vilka som deltagit i brottets utförande och vilka som på sin höjd främjat brottet. Tillämpningen av det utvidgade medgärningsmannaskapet torde dock kräva att man om varje medgärningsman kan säga att de åtminstone främjat brottet.⁶⁷ Wennberg diskuterar vad som kännetecknar en främjare som är att ”anse som” en (med)gärningsman. Hon lyfter fram den situation där flera personer tillsammans tänkt ut och planerat ett brott och där alla sedan är med vid brottets utförande. Samtliga kan då anses vara medgärningsmän oavsett om de bokstavligen talat deltagit i utförandet av det, om de som inte deltagit främjat utförandet och det berott mer eller mindre på slumpen vem som utfört vilken syssla. Exempelvis om tre personer tillsammans planerar ett bankrån och gemensamt införskaffar vapen och masker, men när brottet ska utföras endast två av de inblandade utför själva gärningen och den tredje medverkar genom att hålla vakt utanför banken.⁶⁸ Wennberg menar vidare att i de fall där det av flera personer kan urskiljas att en är ”ledare” och andra underordnade dennes planer och ”ledaren” ensam utför själva brottet bör de andra dömas som medhjälpare och inte som medgärningsmän. Både samråd, eller samförstånd, och gemensamt handlande krävs för att medgärningsmannaskap ska kunna tillämpas enligt Wennberg, endast ett styrkt samråd/samförstånd bör inte vara tillräckligt.⁶⁹

För att dömas som medgärningsman i detta avseende ska man således ha spelat en central roll för att brottet ska ha kommit till stånd.⁷⁰ Något egentligt samråd behöver inte heller i dessa fall föreligga men gärningen ska ha utförts tillsammans på ett sätt som alla varit införstådda med. Det ska således föreligga ett samförstånd.

⁶³ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:61.

⁶⁴ *ibid*, s. 23:62.

⁶⁵ Wennberg 2002, s. 616.

⁶⁶ Brottsbalken - en kommentar, s. 23:61.

⁶⁷ Wennberg 2002-03, s. 601.

⁶⁸ Wennberg 2002, s. 617.

⁶⁹ Wennberg 2002-03, s. 596 ff.

⁷⁰ Wennberg 2002, s. 617 f.

4.2.1 Lagstöd och legalitetsprincipen

Var lagstödet för medgärningsmannaskapet hämtas är omdiskuterat. Vissa författare menar att varje enskilt straffbud ska tolkas som att där står ”den som” eller ”de som tillsammans” och att stödet för åtminstone det ordinära medgärningsmannaskapet således hämtas där.⁷¹ En sådan tolkning kan dock ifrågasättas ur legalitetssynpunkt, straffbud ska enligt legalitetsprincipen tolkas objektivt och inte vidare än vad dess ordalydelse ger stöd för. Alternativet till denna tolkning torde vara att rätten måste ta vägen via BrB 23:4 för att rubricera någon som medgärningsman. Att veta var lagstödet för medgärningsmannaskapet hämtas är av vikt för att reda ut vad som egentligen krävs för ett utdömande av ansvar. I praktiken innebär det utvidgade medgärningsmannaskapet att personer som de facto endast uppfyller rekvisiten i medverkansparagrafen döms till gärningsmannans ansvar. Huruvida detta sker med stöd av de enskilda straffbuden eller med stöd av BrB 23:4 (”anse som”) är högst oklart då domstolarna sällan uttryckligen anger grunden för deras beslut på denna punkt. Det torde dock vara svårt att påstå att ett utvidgat gärningsmannaskap har stöd i de enskilda straffbuden så som det har argumenterats att det ordinära medgärningsmannaskapet har. Istället torde en manöver lik den vid utvidgat gärningsmannaskap vara nödvändig, d.v.s. en tillämpning av BrB 23:4.

Det har i flera sammanhang framförts åsikter om att en legaldefinition av medgärningsmannaskap borde införas i BrB 23 kapitel. Den s.k. straffansvarsutredningen kom i sitt betänkande SOU 1996:185 till den slutsats att en särskild bestämmelse skulle införas i BrB 23 kapitel för att ge lagstöd för tillämpningen av straffbestämmelser när två eller flera personer begått en gärning i medgärningsmannaskap. Den föreslagna bestämmelsen angavs vara en kodifiering av det som vid tidpunkten ansågs vara gällande rätt och hade följande lydelse:

”En föreskrift om ansvar gäller även den som utför en gärning i samverkan med en eller flera andra personer (medgärningsmannaskap).”

Det avgörande för om medgärningsmannaskap skulle anses föreligga eller inte sades således vara huruvida en gärning utförts i samverkan eller ej. För att samverkan ska föreligga sades det vidare att det skulle vara fråga om ett gemensamt brottsligt företag med en bestämd eller outtalad arbetsfördelning. Något egentligt samråd krävdes inte men gärningen skulle ha utförts tillsammans och i samförstånd. Medgärningsmännen måste ha deltagit i utförandet av den brottsliga handlingen på något sätt. Att varje medgärningsman formellt uppfyllde något objektivt rekvisit för egen del skulle dock inte vara något krav för att ansvar skulle bli aktuellt.⁷² Förslaget ledde dock aldrig till någon lagstiftning.

⁷¹ Se bl.a. Jareborg, s. 402.

⁷² SOU 1996:185, s. 449 f.

4.3 Medgärningsmannaskap i praxis

Utvecklingen av institutet medgärningsmannaskap har skett genom praxis. För att få en bild av vad som är gällande rätt i Sverige idag är det därför viktigt att belysa några av de centrala rättsfallen på området. Nedan redovisas för utvecklingen i en kronologisk genomgång av dessa fall. Många av domarna har diskuterats livligt i doktrin då praxis väckt många straffrättsliga frågor. Utvecklingen av det utvidgade medgärningsmannaskapet har bl.a. starkt ifrågasatts ur rättssäkerhetssynpunkt.⁷³ Då uppsatsen söker svar på processrättsliga frågor kan det inte till fullo redogöras för den debatt som förts på detta område i doktrin. I de delar det är av intresse kommer målen dock att kommenteras.

Gärningsbeskrivningarna i de refererade målen finns i Bilaga A.

4.3.1 NJA 1980 s 606 - Käppfallet

I samband med en privat tillställning, då utomstående sökte ta sig in på festen, utbröt ett bråk som slutade i att ett antal personer blev misshandlade av en grupp festdeltagare beväpnade med käppar. De som utsattes för misshandeln fick skador av olika grad, en av dem, Ingemar K, miste bl.a. synen på ett öga. Tre av de misstänkta festdeltagarna blev sedermera åtalade för att ”tillsammans och i samråd” ha utfört den grova misshandeln. Vilka skador de olika målsägandena i målet tillfogats av envar av de tilltalade kunde inte utredas. HD fastställde i detta fall HovR:s dom varför det är HovR:s bedömning som redogörs för nedan.

Av utredningen framgår enligt HovR att de tre tilltalade kommit överens om att förse sig med käppar för att använda dessa som tillhyggen. Därefter har de utdelat slag med dessa. Samtliga tilltalade har vidgått att de utdelat slag mot en av målsägandena (Å), däremot har ingen erkänt slag mot Ingemar K som fått den allvarliga skadan. Vem som orsakat denna skada är inte utrett. Domstolen fastslår dock att utredningen inte ger stöd för att någon annan än de tilltalade, samt en fjärde person som åtalats enligt en särskild punkt, varit beväpnade med käppar och utdelat slag med dessa. Trots att det inte kan utredas vilka skador de olika målsägandena tillfogats av envar av de tilltalade döms samtliga som gärningsmän. Detta med hänsyn till att de efter samråd kommit överens om att beväpna sig med käppar och med beaktande av det sätt på vilket de därefter gemensamt gjort bruk av dessa. Gärningen ansågs vara uppsåtlig, uppsåtet kunde dock inte anses omfatta den svåra skada som Ingemar K tillfogats. Samtliga tilltalade dömdes för misshandel mot Å, P och N samt vållande till kroppsskada eller sjukdom mot Ingemar K.

4.3.1.1 Kommentar

Detta fall är ett exempel på tillämpning av det som ovan kallats ordinärt medgärningsmannaskap. Flera personer har utfört likartade handlingar, det är oklart vem av deltagarna i misshandeln som orsakat vilken effekt. Detta

⁷³ Se särskilt Wennberg 2002 samt Wennberg 2002-03.

anses inte hindra att de tillsammans döms som ansvariga för den totala skadan på grund av det samråd som föregick gärningen och på grund av att de utfört gärningen tillsammans.

4.3.2 NJA 1992 s 474 - Pinnstolsfallet

Även i detta fall uppstod det som ibland kallas ”det slutna rummets problematik”. Två män, M och J, begav sig till en lägenhet för att träffa en tredje person - E. Planen var att de skulle köpa narkotika av denne. I lägenheten uppstod dock oenigheter och vad som sedan utspelade sig i lägenheten är inte fullständigt utrett. Vad som är utrett i målet är dock att E i bråket fick ett antal knivhugg vilka resulterade i att han avled. Det är också utrett att ett visst knivhugg, som träffat E i hjärtat, orsakade dennes död. Det är vidare utrett att M utdelat ett antal knivhugg vid tillfället men det är inte bevisligen styrkt att något av dessa hugg orsakade den dödliga effekten. Det är vidare utrett att J vid bråket använt en stol som han enligt egen uppgift använt för att skydda sig mot våld från E. De båda männen beskyller varandra för att ha utdelat det dödande knivhugget.

Åklagaren åtalade de båda männen för att ”tillsammans och under samförstånd” ha berövat E livet och denna talan bifölls av HD som dömde såväl M som J för dråp. Det ansågs framgå att de båda männen både kom till och gick från lägenheten tillsammans och i sämja samt att de våldshändelser som utspelades där hade ett till några minuter komprimerat förlopp. Det kunde emellertid inte anses styrkt att våldet mot E hade föregåtts av något samråd. Angående de av M utdelade knivhuggen och dennes ansvar för den brottsliga effekten sägs att det saknar betydelse att den dödliga effekten inte direkt kan härledas ur dessa. Hans handlande visar att han hade uppsåt att döda E. Det ansågs närmast bero på tillfälligheter vilket knivhugg som kom att bli den direkta dödsorsaken. Angående J:s ansvar sades att det fick anses utrett att han deltagit i våldet mot E på ett mera aggressivt sätt än han har medgett och på ett stadium av händelseförloppet då han inte kan ha undgått att uppfatta att M avsåg att döda denne. Även om han inte visats ha tillfogat E någon livshotande skada ansågs han på ett så verksamt sätt ha bidragit till E:s död, att han skulle dömas som medgärningsman för dråp.

4.3.2.1 Kommentar

Det föreligger viss oenighet angående tolkningen av detta prejudikat i doktrin. Wennberg har tolkat fallet så att M och J dömdes i medgärningsmannaskap, vilket till viss del styrks av HD egen formulering avseende J:s ansvar: ”han skall dömas som medgärningsman för dråp”. Det är dock enligt Wennbergs uppfattning inte ett ordinärt medgärningsmannaskap som tillämpats utan ett utvidgat sådant. J:s agerande ses som ett främjande av M:s våldsgärning men detta hindrar inte att han döms som medgärningsman. Inget samråd kan konstateras och inga särskilda skäl för hans medgärningsmannaskap, som t.ex. att han spelat en central roll för brottets förverkligande lyfts fram. Enligt Wennberg finns ingen annan förklaring till domen än att medgärningsmannaskapet utgjorde en förutsättning för en fällande dråpdom mot de två männen. HD kunde

genom detta sätt att resonera bortse från problematiken kring vem som orsakat E:s död.⁷⁴

Herlitz är mer tveksam till hur domen bör tolkas och beklagar att det är ”näst intill omöjligt” att veta med vilket lagstöd de båda männen i fallet dömdes. Han menar att svensk delaktighetslära bär på stora brister i rättssäkerhetskänslor och att rättsområdet är högst oklart och ger domstolarna en otillbörlig flexibilitet.⁷⁵ Med hänvisning till HD:s uttalanden angående M:s ansvar anser Herlitz att flera tolkningar är möjliga. Dels kan man tolka domen så att HD ansett dennes gärning utgöra dråp enligt BrB 3:2. Dels kan man tolka det som att HD resonerat i termer av medgärningsmannaskap.⁷⁶ Herlitz menar att det faktum att HD uttryckligen talar om medgärningsmannaskap för J:s del talar för att det är sådant som avses även i M:s fall; att de inte uttryckligen nämner medgärningsmannaskapet i M:s fall och inte heller talar om att det två männen skulle ha utfört gärningen tillsammans, i samverkan eller gemensamt, talar dock emot en sådan tolkning.⁷⁷ Ett tredje tolkningsalternativ är att HD resonerat som så att M främjat den brottsliga gärning som orsakat E:s död (och som alltså måste ha utförts av J) på ett sådant sätt att det ter sig naturligt att se honom som gärningsman (utvidgat gärningsmannaskap). I J:s fall skulle domstolen då ha ansett att denne främjat den brottsliga gärning som orsakade E:s död (och som alltså måste ha utförts av M) på ett sådant sätt att han bör rubriceras som medgärningsman (utvidgat medgärningsmannaskap).⁷⁸

Hur NJA 1992 s 474 än tolkas anses detta avgörande ha utvidgat begreppet medgärningsmannaskap, sannolikt för att undvika bevisproblematik. Det anses även ha bidragit till en oklar gränsdragning mellan medgärningsmannaskap och medhjälp.⁷⁹

4.3.3 RH 1996:82 - Skadegörelsefallet

Efter att en 15-åring, J, och hans gängkamrater krossat bl.a. fönsterrutor på en byggnad åtalades J för skadegörelsen. I stämningsansökan angav åklagaren att Jim ”gemensamt och i samförstånd med kamrater, med hjälp av sten och kvastskäft, krossat tolv rutor och skadat en gipsskiva...”⁸⁰ Det kunde inte utredas vilka de övriga deltagarna i utförandet av denna skadegörelse var. Detta hindrade inte att J dömdes för att ha utfört gärningen gemensamt och i samförstånd med dessa och han fick således ensam fullt ut ansvara för den gemensamt orsakade skadan. J erkände i målet att han krossat tre fönsterrutor och att han de facto skulle ha gjort något ytterligare är inte heller styrkt. J bestred att han skulle hållas ansvarig för något annat

⁷⁴ Wennberg 2002, s. 621.

⁷⁵ Herlitz, s. 278.

⁷⁶ *ibid*, s. 295.

⁷⁷ *ibid*, s. 296.

⁷⁸ *ibid*, s. 297.

⁷⁹ Brottsbalken - en kommentar, s. 23:63.

⁸⁰ RH 1996:82, s. 1.

än vad han erkänt och att han skulle ha handlat gemensamt och i samförstånd med de övriga i gruppen.

I TR resonerades som så att då man inte kunde styrka att gärningen föregåtts av något samråd och då J:s roll i händelseutvecklingen och dennes inverkan på de andras gärningar var något oklar kunde inte heller ansvar utdömas för annat än dennes egna gärningar. HovR å sin sida resonerar som följer:

”Utredningen i förevarande mål ger inte stöd för att skadegörelsen var planerad eller på något annat sätt hade föregåtts av samråd mellan gruppens medlemmar. Det måste dock hållas för visst att samtliga var väl införstådda med att bråk skulle kunna uppstå när de begav sig till fastigheten. Vidare var sammanhållningen inom gruppen uppenbarligen så stark att när en gruppmedlem började att kasta sten så gjorde i vart fall flertalet av de övriga genast samma sak. Med hänsyn härtill anser hovrätten att skadegörelsen har förövats gemensamt och i samförstånd. På grund av det anförda är Jim U övertygad om skadegörelse på sätt åklagaren påstått och åtalet är i sin helhet styrkt.”⁸¹

4.3.3.1 Kommentar

Det som framgår med all tydlighet ur detta rättsfall är att något uttryckligt samråd inte behöver föreligga för att en gärning ska anses vara utförd ”gemensamt och i samförstånd”. Som samförstånd räknas i domen en stark gruppsamhörighet eller sammanhållning. I fallet är också de övriga deltagarna okända. Det behöver således inte heller vara klarlagt tillsammans med vilka man utfört en handling som man sedan själv får stå till svars för fullt ut.

4.3.4 Malexandermorden

Detta mål rör de mycket uppmärksammade polismorden i Malexander.⁸² Morden i Malexander föregicks av ett rån mot en bank i Kisa och begicks då de tre rånarna försökte fly från polisen som tagit upp en jakt på dessa. Under flykten stannade rånarna bilen först två gånger. Vid båda tillfällena beskötts polisbilen och vid andra tillfället slängdes även handgranater i syfte att göra polisbilen funktionsoduglig. Då en ny polisbil tagit upp jakten stannade rånarna åter sin bil. Även denna gång förekom skottlossning och båda de polismän som befann sig i den efterföljande bilen dödades. Även en av rånarna skadades då han blev skjuten vid detta tillfälle. De tre rånarna åtalas således, förutom för rånet, även för att gemensamt och i samförstånd ha berövat polismännen livet genom att skjuta dem till döds. I gärningsbeskrivningen anges att samtliga tilltalades medverkan varit en

⁸¹ RH 1996:82 s. 220.

⁸² Malexandermorden, Göta hovrätt, dom 2000-06-07, B158-00/B180-00. Målet omfattar många åtalpunkter varav flera avser gärningar utförda tillsammans och i samförstånd eller gemensamt och i samråd. Då målet i sig inte tillför något nytt utöver vad som framgår av övriga domar i uppsatsen redogörs här endast kort för domen avseende själva mordåtalet.

nödvändig förutsättning för brottets genomförande samt att de alla tre varit aktiva som gärningsmän. I varje fall har de tre, enligt gärningspåståendet, var och en för sig främjat gärningen psykiskt och fysiskt.

Exakt vad som hänt vid detta sista stopp i Malexander har inte gått att klarlägga. Det finns ingen teknisk bevisning som styrker vem av de tilltalade som skulle ha använt vilket vapen. Däremot är det klarlagt att tre vapen, utöver polisens tjänstevapen, använts. TR finner det styrkt att samtliga tre tilltalade, som alltså även döms för rånet i Kisa, befunnit sig i bilen vid Malexander och att de också deltagit i skottlossningen med uppsåt att döda. Samtliga döms i TR för mord.

I HovR har samtliga tilltalade erkänt att de dels deltagit i rånet, dels i den efterföljande flykten. Det framgår också bl.a. av deras egna uppgifter att samtliga vid något tillfälle under stoppet lämnat flyktbilen. Samtliga tilltalade håller dock fast vid att de inte avlossat några skott mot polismännen i Malexander. I HovR har samma bevisning åberopats som i TR och HovR gör samma bedömning i ansvarsfrågan som TR gjort. Det framstår enligt HovR:s mening som i hög grad osannolikt att en av de tilltalade ensam skulle ha avlossat skott med samtliga vapen och det bedöms vidare som helt osannolikt att någon av dem skulle ha lämnat flyktbilen obeväpnad. Helt osannolikt bedöms också det scenariot att någon under det snabba händelseförloppet skulle ha bytt vapen eller varit beväpnad med mer än ett vapen. Med detta motiveras att samtliga tilltalade deltagit i skottlossningen. Vem eller vilka som avlossat de direkt dödande skotten mot polismännen är, precis som i TR, dock inte klarlagt. HovR säger vidare: ”Det får, med hänsyn till den kraftiga eldgivning som förekommit mot polismännen, anses bero endast av tillfälliga omständigheter att dessa inte dödats tidigare under skottlossningen. Var och en av de tilltalade har solidariserat sig med de båda övrigas handlande och gjort gemensam sak med dem genom att beskjuta polismännen.”⁸³ Samtliga bedöms, med tanke på vad dödsjutningarna föregåtts av, ha haft uppsåt till dödandet och de döms samtliga för att gemensamt och i samråd ha berövat de två poliserna livet.

4.3.4.1 Kommentar

HovR fäller alltså de tre tilltalade för mord. De tillämpar ett ordinärt medgärningsmannaskap där samtliga tilltalade läggs till last att de aktivt deltagit i skottlossningen. De har solidariserat sig med sina kompanjoner och gjort gemensam sak med dessa och vem eller vilka som orsakat de båda polismännens död behöver inte utredas närmare. Domen är i denna del helt i linje med tidigare praxis.

4.3.5 Törebodamordet

Målet avser ett mycket brutalt mord i Töreboda.⁸⁴ Två unga män, J och D, beslutade sig en kväll efter att ha druckit hembränt för att gå in i ett hus där

⁸³ Malexandermorden, Göta hovrätt, dom 2000-06-07, B 158-00/B 180-00, s. 28.

⁸⁴ Törebodamordet, Göta hovrätt, dom 2001-10-22, B 915-01. Målet omfattade även ett åtal angående brott mot griftefrid, här redogörs dock endast för den del som avsåg mord.

det bodde en ensam äldre man, N, och döda denne. De två männen åtalades för att gemensamt och i samråd ha beslutat sig för att gå in i fastigheten och döda farbrodern som bodde där. I gärningsbeskrivningen angavs att de båda tilltalades medverkan varit en nödvändig förutsättning för brottets genomförande och att de båda varit aktiva som gärningsmän. I vart fall påstods de, var och en för sig, ha främjat gärningen med råd eller dåd.

Gärningen ska ha gått till på det sätt att de båda unga männen ringt på hos N och sagt sig vilja se sig omkring i huset då en av de tidigare skulle ha bott där. Mannen har då bett dem att lämna huset och återkomma en annan dag. Vid något tillfälle ska D ha överräckt en hammare till J som använt denna för att mörda N.

I målet är utrett att de båda tilltalade befunnit sig på platsen för mordet. J har förnekat åtalet för mord men erkänt att han gjort sig skyldig till dråp genom att gemensamt och i samråd med D ha berövat mannen livet. D för sin del förnekar i HovR att han skulle ha varit införstådd med vad som skulle hända då han uppfattat det föregående ”samrådet” som ett ”fylleskämt”. Han förnekar också att han skulle ha medverkat till gärningen genom att överrätta en hammare till sin kamrat. TR dömde J för mord och D för medhjälp till mord.

HovR diskuterar först huruvida det förelegat en överenskommelse mellan de två unga männen att begå den åtalade gärningen och fastslår att det åtminstone förelegat ett uttalat samförstånd mellan dem. De anses båda ha varit införstådda med vad som skulle ske och motivet till deras handlande anses ha varit att slå ihjäl en människa.

Det är i HovR bevisat att J varit den huvudsakliga gärningsmannen, men det anses också bevisat att D medverkat till gärningen genom att överrätta en hammare till denne. Då D dels aktivt deltagit i valet av hus och därmed offer, gjort en avledande manöver i syfte att möjliggöra för sin kamrat att slå offret och dessutom efter dådet varit aktiv genom att ta hand om och tvätta hammaren, anses han ha gjort sig skyldig till en medverkan som av HovR bedöms som sådan att D inte kan undgå ansvar som gärningsman. Såväl J som D fälls till ansvar för mord.

4.3.5.1 Kommentar

I denna dom står det klart att D endast utfört medverkanshandlingar och alltså inte aktivt deltagit i utförandet av den åtalade gärningen på så sätt att han uppfyllt något utav brottsrekvisiten i mordparagrafen. HovR anger dock att han medverkat i en sådan utsträckning att han inte kan undgå ansvar som gärningsman. Han döms således i utvidgat medgärningsmannaskap grundat på främjande. Det kan påpekas att det påstådda samrådet eller samförståndet lyfts fram särskilt i TR där åklagaren bl.a. åberopar uppgifter från polisförhör som hållits med de tilltalade där frågan behandlas.

Wennberg ifrågasätter domen då hon inte är övertygad om att de båda tilltalade sett mordet som ett gemensamt projekt de haft att ro i land på det sätt som kännetecknar ett utvidgat medgärningsmannaskap. D har enligt henne inte intagit en lika central och avgörande roll för händelseförloppet som J och han borde därför enligt Wennbergs mening ha dömts till ansvar

för medhjälp även i HovR.⁸⁵ Domen får anses vara ett uttryck för den oklara gränsdragningen mellan medverkans- och gärningsmannansvaret.

4.3.6 NJA 2002 s 489 Sambandscentralen

Målet härrör från en händelse i samband med EU-toppmötet i Göteborg i juni 2001. Åtta ungdomar åtalades för att tillsammans och i samförstånd ha medverkat vid de upplopp som utspelade sig den 14 juni. I en lägenhet i Göteborg hade ett antal ungdomar samlats för att bedriva en verksamhet vars syfte var att samla och sedan vidarebefordra information om främst polisens agerande i samband med demonstrationer. Lägenheten var utrustad med datorer, telefoner, polisscanners, dokumentförstörare, kartor m.m. och verksamheten var tämligen väl organiserad med olika grupper av informatörer och ”spanare”. Bl.a. skickades sms-meddelanden från lägenheten till personer utanför med uppmaningar till mottagarna att hjälpa kamraterna som ”förberedde sig att försvara sig inne på Hvitfeldtska” samt att söka sig till områden där polisen arresterat personer och, om de befunnit sig innanför polisens avspärningar, att bryta sig därur. Verksamheten ansågs enligt åklagaren ha ingivit folksamlingarna deras ordningsstörande uppsåt och de tilltalade ansågs genom att ha deltagit i verksamheten i lägenheten gjort sig skyldiga till våldsamt upplopp alternativt medhjälp till våldsamt upplopp.

TR dömde samtliga tilltalade som gärningsmän för anstiftan till våldsamt upplopp enligt BrB 16:2 med motiveringen att alla tilltalade hade vetat om hur verksamheten varit organiserad samt varit införstådda med vad som skulle åstadkommas, d.v.s. att verksamhetens syfte var att främja, initiera och leda de våldsamma upplopp som förekom. Arbetet i lägenheten kunde enligt TR inte rimligen ha utförts annat än gemensamt och i samförstånd mellan alla dem som deltog i verksamheten. HovR och HD dömde dock samtliga tilltalade för medhjälp till våldsamt upplopp enligt BrB 16:2 samt 23:4.

I målet kunde visas att samtliga tilltalade hade befunnit sig i lägenheten under den i gärningsbeskrivningen angivna perioden och deltagit i verksamheten enligt ett tidigare uppgjort arbetsschema. Vidare ansågs det styrkt att verksamheten varit av sådan art som åklagaren angivit i sitt gärningspåstående och att syftet med denna varit att underlätta planering och genomförande av konfrontationer med polisen, detta syfte har vidare uppnåtts. I HD visade sig dock att uppgifterna från ”sambandscentralen” gick via ett ”kaosfilter” innan det gick ut till enskilda personer ute på gatorna, därav ansågs det i HD vara något oklart vilken inverkan de sms som skickats från ”sambandscentralen” till enskilda kontakter haft på dessa och de senare upploppen. Det går vidare inte enligt HD att klarlägga i detalj vad var och en av de tilltalade sysslats med i lägenheten. Precis som TR konstaterat anses det dock vara utrett att samtliga tilltalade känt till organisationen av verksamheten och att de samtliga varit införstådda med vad som skulle åstadkommas med denna, d.v.s. att upploppen skulle

⁸⁵ Wennberg 2002, s. 630.

främjas. Arbetet anses ha utförts gemensamt och i samförstånd mellan alla dem som deltog i verksamheten.

4.3.6.1 Kommentar

Domen från HD avser inte medgärningsmannaskap men är ändå intressant i detta sammanhang. Domskälen talar samma språk som domar som avser medgärningsmannaskap, det talas om att samtliga deltagare varit ”införstådda” med verksamhetens syfte, det talas om att de ”solidariserat sig” med verksamheten osv. Gärningsbeskrivningen är dessutom i allra högsta grad kollektivt utformad i detta fall vilket också gör avtryck i domen. Detta har bl.a. kommenterats av Wennberg som varnar för ett kollektivt ansvarstänkande och vad man kan kalla ”guilt by association”. Wennberg lyfter exempelvis fram det faktum att det i domskälen inte specificeras någonstans vilket konkret handlande som utgör det främjande som var och en av de tilltalade ansetts ha gjort sig skyldiga till. Det talas om att de tilltalade varit delaktiga i enlighet med det arbetsschema som funnits men vilka uppgifter de de facto utfört specificeras inte närmare än så. Domskälen talar om ”verksamheten”, något som hela gruppen anses ha ägnat sig åt. Wennberg diskuterar vidare huruvida det är rimligt att se hela verksamheten som grund för främjandet.⁸⁶

Den kanske största likheten med domar avseende medgärningsmannaskap ligger i att domstolen, då samförstånd konstaterats föreligga, anser att det inte är nödvändigt att vidare utreda vad var och en av de tilltalade gjort sig skyldig till för handlande.

⁸⁶ Se vidare Wennberg 2002-03, s. 607 ff.

5 Analys av rättsfall

Som vi märker behandlas inte frågan om kollektiva gärningsbeskrivningar i ovanstående genomgång av regler och praxis. Detta av den enkla anledningen att reglerna inte behandlar denna aspekt av gärningsbeskrivningen (eftersom kollektivt ansvar inte sägs vara erkänt i svensk rätt) och då frågan aldrig varit uppe till prövning varken i HD eller Europadomstolen. Vad som återstår att göra är att analysera den, som jag ser det, kollektiva gärningsbeskrivningen och dess effekter med ovanstående genomgång av rätt och praxis som utgångspunkt.

För att utreda huruvida svensk praxis överensstämmer med kraven i RB och Europakonventionen har jag valt att närmare titta på två fall där medgärningsmannaskap tillämpats. Jag koncentrerar mig på de processrättsliga frågorna och börjar med att granska om de formella kraven på gärningsbeskrivningen kan anses vara uppfyllda (RB 45:4 st. 1 p. 3). Sedan ser jag på domens relation till gärningsbeskrivningen (RB 30:3) och söker svar på om domen rör sig på en individuell nivå eller om en eventuellt kollektivt formulerad gärningsbeskrivning ”smittar av sig” på domen. Slutligen diskuterar jag försvarets situation och dess förhållande till gärningsbeskrivningen och den information som i övrigt framkommer i de analyserade målen.

Det bör påpekas att praxis vad gäller utformningen av gärningsbeskrivningar på intet sätt är enhetlig. Olika åklagare har olika sätt att formulera dessa på. Vissa använder sig av väldigt korta gärningspåståenden och alternativa sådana medan andra kanske föredrar en mer sammanhållen stil. Då gärningsbeskrivningarna ser olika ut i varje enskilt fall går det inte att dra några säkra generella slutsatser utifrån de två nedan analyserade målen, men de ger ändå en fingervisning om var eventuella problem kan tänkas ligga.

5.1 Göteborgsbranden

I oktober 1998 hölls en ungdomsfest i en föreningslokal i Göteborg. Många unga människor hade sökt sig till festen. Under kvällen utbröt en brand i lokalen där det vid tillfället vistades omkring 400 ungdomar.⁸⁷

Fyra personer åtalades för att tillsammans och i samförstånd ha anlagt branden enligt följande gärningsbeskrivning:

”Kaveh, Arsani, Mohammadamini och Mohammadyeh anlade den 29 oktober 1998 tillsammans och i samförstånd brand i en fastighet vid Backaplan i Göteborg.

Branden, som anlades i trapphuset i anslutning till en festlokal under där pågående ungdomsfest, innebar fara för annans liv och hälsa och för

⁸⁷ Göteborgsbranden, Hovrätten för Västra Sverige, dom 2000-08-29, B 2957-00.

omfattande förstörelse av annans egendom. Trapphuset utgjorde nödutgång från festlokalen i vilken vid tillfället c:a 395 personer befann sig.

Den anlagda elden med tillhörande brandgaser spred sig via en dörr in i festlokalen och förorsakade att 63 unga människor omkom och att minst 50 ungdomar åsamkades kroppsskador av ej ringa beskaffenhet. Härutöver uppstod skador på fastigheter och annan egendom till ett uppskattat värde överstigande tre miljoner kronor.

Kaveh, Arsani och Mohammadamini sammanträffade redan någon vecka före aktuell fest med kamrater varvid hot uttrycktes om att festen skulle förstöras om de ej kom in utan att erlägga entréavgift.

Under festkvällen var Kaveh, Arsani och Mohammadamini hela tiden tillsammans. Vid ankomsten förekom meningsskiljaktigheter med arrangörerna i samband med erläggande av entréavgift. De bistod även varandra vid ett bråk med andra gäster inne i festlokalen vilket medförde att Kaveh, Arsani och Mohammadamini efter bråket lämnade lokalen.

Strax herefter uttalade Kaveh till annan att festen skulle stoppas genom att brandlarmet skulle sättas igång och brandkåren komma till platsen.

Mohammadyeh möjliggjorde för Kaveh, Arsani och Mohammadamini att åter komma in i fastigheten genom att efter uppmaning släppa in dem i byggnadens nedre plan via en bakdörr. Han följde sedan med de övriga varvid de på väg till trapphuset fann en dunk innehållande brännbar vätska som de tog med sig.

I trapphuset hälldes brännbar vätska ut över ett större antal där uppstaplade stolar. Vidare revs och placerades papper under och ovanpå stolarna varefter i vart fall Kaveh antände det brännbara materialet. De övriga befann sig då i omedelbar närhet av honom. Någon av dem uppmanade även Kaveh slänga en sopsäck på elden.

Samtliga var medvetna om att brand skulle anläggas då dunken medfördes, pappersmaterialet ihopsamlades och brännbar vätska hälldes ut över stolarna i trapphuset. Genom att medfölja dit och där närvara samt utan att visa några betänkligheter mot vad som pågick solidariserade de sig med Kaveh och styrkte honom när branden anlades.

De var likgiltiga till den fara de åstadkommit genom sitt handlande då de tillsammans lämnade platsen.

Subsidiärt har de genom sitt handlingssätt av oaktsamhet orsakat 63 ungdomars död samt åsamkat minst 50 människor sådan kroppsskada eller sjukdom som ej är ringa.

Gärningen bör bedömas som grov främst med hänsyn till faran för det stora antalet människor, som befann sig i intilliggande festlokal, spridningsrisken samt att branden anlagts i en nödutgång.

Lagrum

13 kap 2 § subsidiärt 3 kap 7 § 2 st och 8 § 2 st brottsbalken.”

Bevisningen i målet bestod, förutom den brandtekniska utredning som genomfördes, främst utav de tilltalades egna berättelser om händelseförloppet samt av målsägande- och vittnesförhör med personer som befunnit sig på den aktuella festen.

5.1.1 Tingsrättens bedömning

Enligt TR bedömning ansågs det vara klarlagt att branden anlagts i trappan i nödtrapphuset samt att den anlagts bland de stolar som stod uppstaplade där. Att branden uppfyllde de objektiva rekvisiten i BrB 13:1 ansågs vara klarlagt, att den fått de effekter som angavs i gärningsbeskrivningens andra stycke likaså.⁸⁸

TR ägnar en stor del av sina domskäl till att diskutera det motiv som legat bakom händelsen. De tilltalades egna uppgifter konstateras till stora delar vara ”ofullständiga och sanningslösa”, det anses också vara tydligt att uppgifterna härrör från en överenskommelse mellan de tilltalade om vad som skulle sägas i förhör.⁸⁹

Vittnesuppgifter anses styrka påståendet i gärningsbeskrivningens fjärde stycke om att hot om att förstöra festen uttryckts någon vecka före den aktuella händelsen. Dessa hot har uttalats av Kaveh och det är inte styrkt att Arsani och Mohammadamini känt till detta.⁹⁰ Även påståendena i femte stycket i gärningsbeskrivningen anses styrkta. Kaveh, Arsani och Mohammadamini har, efter ett bråk, tillsammans lämnat lokalen och Kaveh har därefter, enligt vittnet E:s uppgifter som TR sätter tilltro till, uttalat att festen skulle förstöras genom att brandlarmet skulle sättas igång.

Samtliga tilltalade har angett skilda skäl till varför de befunnit sig i den kulvert som låg intill nödtrapphuset, vad de därvid uppgett framstår enligt TR:s bedömning inte som trovärdigt. Att Kaveh, Arsani och Mohammadamini var goda vänner och att de var tillsammans hela kvällen leder TR till slutsatsen att det vidare inte ansågs vara trovärdigt att Kaveh skulle ha berättat om sina intentioner att förstöra festen för vittnet E men inte delat detta med sina två kamrater.⁹¹ Att de tre tillsammans förmått Mohammadyeh att gå in i samlingslokalen för att släppa in dem igen bakvägen anses vidare tala för att de samtliga hade för avsikt att förstöra festen och att eld skulle anläggas i nödtrapphuset.⁹² Motivet till detta ansågs

⁸⁸ Göteborgsbranden, Göteborgs tingsrätt, dom 2000-06-08, B 39-00, s 56.

⁸⁹ *ibid*, s. 56.

⁹⁰ *ibid*, s. 57.

⁹¹ *ibid*, s. 59.

⁹² *ibid*, s. 60.

vara att hämnas på arrangörerna för incidenten vid entrén samt för att han hotats med att bli utvisad från festen på grund av det bråk han tidigare varit inblandad i.⁹³ Vad gäller Mohammadyehs motiv konstateras att denne redan genom att följa med Kaveh, Arsani och Mohammadamini till nödrapphuset tidigare under kvällen ”visade att han ville vara tillsammans med dem”. Han hade också tidigare deltagit i skadegörelse i kulverten. Mohammadyeh har angett att han trodde att skälet till att släppa in de andra tre tilltalade bakvägen var att de den vägen skulle släppa in andra ungdomar till festlokalen. Enligt TR måste han ha förstått att om denna plan skulle ha förverkligats skulle detta ha kunnat få allvarliga konsekvenser för såväl arrangörerna till festen som för de ungdomar som deltog i den.⁹⁴

Mohammadyeh har vidare uppgett att han sett hur Kaveh fört med sig en dunk med en etikett med symbolen för brandfarlig vätska samt att han vid ett tillfälle trott att Kaveh skulle tända eld på en bokhylla i kulverten med hjälp av vätska ur dunken. Samtliga tilltalade har således på ett eller annat sätt varit införstådda i att brand skulle anläggas och festen skulle förstöras. Vad som hänt i nödrapphuset och vilka som varit närvarande då elden anlades framgår inte av de tilltalades uppgifter då dessa inte är med varandra överensstämmande på flera avgörande punkter. TR anser trots detta det vara utrett att alla fyra befunnit sig i trapphuset då branden anlades.⁹⁵

Kaveh, som enligt gärningsbeskrivningen var den som antänt branden, har i TR erkänt att så har skett. Enligt hans egen uppgift har han dock endast tänt ett papper under en enstaka stol och inte bland det större antal uppstaplade stolar som fanns i trapphuset. Enligt TR måste dock branden ha anlagts under en stol som stod tillsammans med andra stolar så att den kunnat sprida sig till dessa. Elden har tänts i ett papper som rivits sönder och formats till en boll. Vilka som deltagit i ”rivandet” kan dock inte utredas. TR sätter tilltro till Mohammadyehs uppgifter om att Kaveh anlagt elden med hjälp av ett till en fackla hoprullat bakplåtspapper samt att Kaveh lagt en säck innehållande frigolit eller rispuffar under en av stolarna och, på uppmaning av antingen Arsani eller Mohammadamini, kastat en likadan säck över stolarna. Det är inte utrett att någon annan än Kaveh tänt eld.⁹⁶

Kaveh, Arsani och Mohammadamini har enligt TR:s bedömning varit överens om att anlägga brand för att stoppa festen, det kan dock inte styrkas att någon särskild plan för hur detta skulle genomföras har funnits.⁹⁷ TR framhåller vidare att det faktum att Arsani och Mohammadamini, om de velat avbryta åtgärderna för att stoppa festen genom att anlägga brand, skulle ha gett uttryckt för detta i nödrapphuset. Inga uppgifter om protester eller avståndstagande har dock framkommit. ”På grund av det anförda är det ställt utom rimligt tvivel att Kaveh, Arsani och Mohammadamini gemensamt och i samförstånd anlagt branden [---]”.⁹⁸ Angående Mohammadyeh sägs att hans uppträdande under kvällen tydligt visat att han

⁹³ ibid, s. 59.

⁹⁴ ibid, s. 60.

⁹⁵ ibid, s. 62.

⁹⁶ ibid, s. 64 f.

⁹⁷ ibid, s. 63.

⁹⁸ ibid, s. 66.

varit inställd på att i nödtrapphuset vidta åtgärder för att förstöra festen.⁹⁹ Det anses i och för sig inte styrkt att han deltagit i de förberedande åtgärderna, att han sagt något som kunde uppfattas som en uppmaning eller att han tände eld, han anses emellertid under kvällen ha visat att han ville vara tillsammans med de andra och att han ville vara delaktig i vad de företog sig. Han var vidare inte främmande för att Kaveh skulle komma att anlägga eld. Enligt TR skulle således även Mohammadyeh ses som ansvarig för det fortsatta händelseförloppet. Inte heller han har gjort något för att visa att han tog avstånd från vad som skedde. ”På grund av det anförda är det utrett att Mohammadyeh vid anläggandet av branden handlat gemensamt och i samförstånd med Kaveh, Arsani och Mohammadamini”.¹⁰⁰

Samtliga tilltalade måste enligt TR ha insett att eld är mycket farligt och att det alltid finns risk för att en eld sprider sig. Uppgifter i de tilltalades berättelser ansågs också tala för att risken att branden skulle sprida sig måste ha uppfattats av de tilltalade redan när de lämnade nödtrapphuset, likaså det faktum att branden skulle kunna få allvarliga konsekvenser om den inte släcktes. Under alla omständigheter ansågs de samtliga ha varit uppenbart likgiltiga för den fara som elden innebar.¹⁰¹ TR dömde samtliga tilltalade för grov mordbrand enligt åklagarens gärningsbeskrivning.

5.1.2 Hovrättens bedömning

De tilltalade gjorde en del tillägg och ändringar i sina berättelser i HovR. Rätten anser dock att då samtliga tilltalades berättelser är ofullständiga, inbördes oförenliga i betydelsefulla delar samt att uppgifterna ändrats vid ett eller flera tillfällen under förhör så måste dessa bedömas med stor försiktighet.¹⁰²

HovR ansluter sig till att börja med till TR bedömning om var branden anlagts samt att den inneburit fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom.¹⁰³

Några säkra slutsatser om huruvida någon eller några andra än Kaveh rev papper eller tände eld i trapphuset kan enligt HovR inte dras utifrån de tilltalades berättelser och inte heller av annan utredning i målet. Med hänsyn till detta måste bedömningen fortsättningsvis utgå ifrån att Kaveh ensam rivit papper och tänt eld. Däremot anser HovR det vara styrkt att samtliga tilltalade befann sig i trapphuset, eller i mycket nära anslutning till detta när elden anlades. HovR frågar sig då huruvida de fyra tilltalade gemensamt kommit överens om att anlägga eld.¹⁰⁴

Det anses vara styrkt både att Kaveh någon vecka innan festen uttalat hot om att förstöra denna och att Kaveh hamnat i bråk inne i lokalen så att sällskapet hotades med att avvisas från festen. HovR gör den bedömningen att Kaveh, Arsani och Mohammadamini alla tre reagerat på detta.¹⁰⁵

⁹⁹ ibid, s. 66.

¹⁰⁰ ibid, s. 67.

¹⁰¹ ibid, s. 68.

¹⁰² Göteborgsbranden, Hovrätten för Västra Sverige, dom 2000-08-29, B 2957-00, s. 10.

¹⁰³ ibid, s. 9.

¹⁰⁴ ibid, s. 10 f.

¹⁰⁵ ibid, s. 11.

Åklagarens påstående om att Kaveh skulle ha uttalat hot om att stoppa festen genom att utlösa brandlarmet anses styrkt av vittnet E:s uppgifter. HovR konstaterar att det mellan Kaveh, Arsani och Mohammadamini finns mycket starka band, de har känt varandra länge, de är mycket goda vänner och känner stort förtroende för samt stark lojalitet till varandra.¹⁰⁶ Den fjärde av de tilltalade, Mohammadyeh, var däremot inte sedan tidigare bekant med någon av de andra tre men han kände till dem. Han anslöt sig till dem under kvällen då han gärna vill bli vän med Arsani och Mohammadamini. Kaveh angav han att han varit rädd för.¹⁰⁷

Den fortsatta bedömningen skulle enligt HovR göras mot bakgrund av Kavehs reaktion över att inte få komma in gratis på festen, hans uttalanden om att utlösa brandlarmet, det starka kamratskapet mellan Kaveh, Arsani och Mohammadamini samt Mohammadyehs önskan om att bli upptagen i deras gemenskap.¹⁰⁸

Även i HovR har de tilltalade angivit skilda förklaringar till varför de på nytt tagit sig in till nödtrapphuset via kulverten. Att var och en av de fyra skulle ha haft skilda anledningar till detta framstår dock enligt HovR som osannolikt och omständigheten att de lämnar olika förklaringar anses snarare innebära att de i själva verket gick in i lokalen av en annan orsak som de inte vill ange. Vidare anser HovR det vara tillförlitligen utrett att Kaveh tagit upp en dunk med symbolen för att innehållet var brandfarligt då han tillsammans med de övriga varit på väg in i kulverten. Mot bakgrund av vad som hänt under kvällen samt att en dunk med brandfarlig vätska medtagits till kulverten anser HovR att där inte kan ha funnits någon annan förklaring till att Kaveh, Arsani, Mohammadamini och Mohammadyeh gick in i kulverten än att de hade kommit överens om att anlägga eld i nära anslutning till festlokalen. Sammantaget anses det därmed styrkt att Kaveh tänt eld i trapphuset sedan han gemensamt med de andra tre hade kommit överens om att anlägga eld för att förstöra festen. ”Vid den bedömningen saknar det avgörande betydelse för skuldfrågan att det inte kunnat utredas om det var någon eller några andra än Shoresh Kaveh som rev papper eller tände eld i trapphuset.”¹⁰⁹ Det måste ha stått klart för samtliga tilltalade att där fanns en risk för att branden skulle sprida sig till festlokalen och att den därmed innebar fara för flera människor och för omfattande förstörelse av annans egendom. Samtliga tilltalade döms således även av HovR för grov mordbrand.

5.1.2.1 Gärningsbeskrivningen och de formella kraven i RB 45:4 st. 1 p. 3

Enligt vad som sagts ovan ska en gärningsbeskrivning, förutom den brottsliga gärningen i sig samt tid och plats för dess utförande, ange de omständigheter som erfordras för dess kännetecknande. Gärningen ska vara individualiserad.

¹⁰⁶ ibid, s. 12.

¹⁰⁷ ibid, s. 12.

¹⁰⁸ ibid, s. 13.

¹⁰⁹ ibid, s. 14 ff.

En granskning av gärningsbeskrivningen i målet om Göteborgsbranden ur detta perspektiv kräver en jämförelse med bestämmelsen om grov mordbrand i BrB 13:2 som hänvisar till BrB 13:1 som lyder:

”Om någon anlägger brand, som innebär fara för annans liv eller hälsa eller för omfattande förstörelse av annans egendom, döms för mordbrand till fängelse, lägst två högst åtta år.”

Åklagaren har i sin gärningsbeskrivning individualiserat gärningen från den generella brottsbestämmelsen i BrB 13:2 genom att ange att branden anlades i en fastighet i Backaplan i Göteborg (st. 1) och mer preciserat anges att branden anlagts i ett trapphus intill festlokalen samt att trapphuset utgjorde nödutgång. Tiden anges som den 29 oktober 1998 (st. 1) och vidare ”under festkvällen” (st. 5). Han har angett att branden anlagts på det sätt att brännbar vätska hällts ut över ett större antal stolar, att papper rivits och placerats under och ovanpå dessa och att den därefter antänts. Detta har vidare inneburit fara för annans liv, hälsa samt egendom då branden anlagts i nära anslutning till en lokal där ett stort antal människor vistades. Åklagaren anger också de omständigheter som gör att mordbranden ska bedömas som grov: faran för det stora antalet människor, spridningsrisken samt det faktum att branden anlagts i en nödutgång. Gärningsbeskrivningens sista stycken hänför sig till det subjektiva rekvisitet. Så långt torde allt vara i sin ordning. Hade en ensam gärningsman blivit åtalad enligt en gärningsbeskrivning som innehöll dessa påståenden, givetvis då riktade mot honom eller henne, hade få invändningar mot gärningsbeskrivningen troligtvis blivit aktuella. Nu är de åtalade flera och en del av anklagelsen är att gärningen har utförts i medgärningsmannaskap. Fråga uppkommer då vilka ytterligare krav detta kan anses medföra, hur bör detta speglas i gärningsbeskrivningen?

De centrala kriterierna för medgärningsmannaskap kan sägas vara gemensamt handlande och någon form utav samförstånd/samverkan mellan de deltagande. Gärningspåståendet bygger också på uttrycket ”tillsammans och i samförstånd”. En individualisering av dessa kriterier bör enligt min mening ingå i gärningsbeskrivningen på samma sätt som gäller för andra rekvisit. Således skulle en åklagare inte bara kunna hävda att en gärning skett tillsammans och i samförstånd utan att närmare precisera på vilket sätt gärningsmännen agerat tillsammans eller vari samförståndet bestod. Bristen på en bestämd definition av vad medgärningsmannaskap är tycks i fallet om Göteborgsbranden ha orsakat en lång och i vissa delar oklar gärningsbeskrivning. Försök till konkretisering av påståendet om samförstånd kan spåras i bl.a. gärningsbeskrivningens fjärde stycke som innehåller, ett något oklart, påstående om föregående samråd. I stycke fem finns påståenden om gruppens samhörighet där åklagaren påpekar att tre av de tilltalade varit tillsammans hela kvällen samt att de bistått varandra i ett bråk. I det nionde stycket talas det om att de tilltalade solidariserat sig med Kaveh och styrkt honom genom att följa med till trapphuset och genom att närvara där.

Vad sedan angår det gemensamma handlandet ger en granskning av praxis vid handen att tillämpningen av uttryck som ”tillsammans och i

samförstånd” och medgärningsmannaskapets straffrättsliga konstruktion i kombination bäddar för gärningsbeskrivningar som helt eller delvis är kollektivt utformade då det inte krävs att vars och ens handlingar utreds för att ansvar ska kunna utdömas. Så är även fallet här. I centrala delar av gärningspåståendet (st. 7-9) saknas helt uppgifter om vem av de tilltalade anklagelsen riktas mot, det är till och med oklart huruvida den riktas mot en eller flera av de tilltalade eller mot hela gruppen. Denna del av gärningsbeskrivningen har fått mycket kritik, vilket jag får anledning att återkomma till nedan. I detta mål är gärningsbeskrivningen relativt lång och den innehåller en mängd uppgifter om den aktuella kvällen som inte direkt hänför sig till rekvisiten i BrB 13:1-2. Denna ”öppenhet” i åklagarens påstående kan ha sin grund i att denne önskat lämna ett utrymme för rätten att, om medgärningsmannaskap inte kunnat styrkas, döma de tilltalade till ansvar för medverkan. Samma öppenhet lämnar dock även utrymme för att nya uppgifter som framkommer under förhandlingen leder till delvis nya påståenden som i ett senare skede kan komma att ligga till grund för domstolens bedömning.¹¹⁰ Det kan också ifrågasättas om inte denna typ av gärningsbeskrivning försvårar försvarets arbete. Förarbetena till RB 45:4 talar i och för sig om försvarets rättigheter, en fråga som kommer att diskuteras mer ingående nedan. Kravet enligt RB synes i detta hänseende vara att försvaret och den tilltalade ska förstå vilket ”händelseförlopp” åtalet avser. Då RB 45:4 st. 1 p. 3 inte enligt min mening kan anses omfatta några direkta krav på konkretisering på gärningsmannanivå och då denna aspekt av gärningsbeskrivningen verkar ha förbigåtts i diskussionen kring kraven på denna kan ett sådant här kollektivt utformat gärningspåstående inte direkt sägas vara oförenlig med detta lagrum.

Om vi övergår till att se till de krav som Europakonventionen artikel 6 ställer på gärningsbeskrivningen ligger det närmare till hands att ifrågasätta precisionens tillräcklighet. Enligt Europadomstolens praxis ska information om anklagelsen till den tilltalade omfatta såväl de faktiska handlingar som ligger till grund för denna som för den rättsliga beteckning som den faller under och informationen ska vara detaljerad. Särskilt talar avgörandet i målet Mattoccia mot Italien för att frågan om vilket handlande som läggs en tilltalad till last bör vara angivet i detalj. Europakonventionen handlar om individuella rättigheter och kraven som ställs måste i detta hänseende tolkas som gällande varje enskild individ även i de fall där flera personer åtalas för att ha begått ett brott i samverkan. Det bör här påpekas att Europadomstolens domar inte är prejudicerande och att frågan om huruvida brott mot konventionen föreligger avgörs efter en helhetsbedömning av varje enskilt fall. Det är på grund av detta svårt att dra några säkra slutsatser om läget som här analyseras, möjligen skulle dock den i målet om Göteborgsbranden föreliggande gärningsbeskrivningen som sådan anses vara för oprecis då varje enskild individs handlande inte anges. För att brott mot Europakonventionen ska föreligga krävs dock som ovan nämnts att bristen inte läkts under processens gång. Jag återkommer till Europakonventionen och kraven den kan tänkas ställa under 5.1.2.3.

¹¹⁰ Jfr. med domen i NJA 1991 s 83 där samtliga instanser dömer för olika antal våldtäkter beroende på vad som framkommit under förhandlingarna i respektive domstol.

5.1.2.2 Domens relation till den i gärningsbeskrivningen angivna gärningen

Till att börja med bör HovR:s dom kommenteras något. Rätten dömer samtliga tilltalade som medgärningsmän för grov mordbrand. Till grund för denna bedömning tycks rätten åberopa främst att samtliga tilltalade ansetts vara närvarande då branden anlades, att samtliga tilltalade ansetts komma överens om att en brand skulle anläggas samt att ingen av de närvarande på något vis uttryckt något avståndstagande från vad som pågick och inte heller gjort något för att avbryta anläggandet av branden.

Det har inte gått att bevisa att någon annan än Kaveh varken deltagit i rivandet av papper och andra förberedelser eller i själva antändandet av elden. Att Kaveh uppfyller kraven på gärningsmannaskap är dock klart. Något ordinärt medgärningsmannaskap tycks domstolen således inte ha tillämpat. För detta krävs, som ovan redovisats, såväl gemensamt handlande som samförstånd. HovR verkar istället ha dömt ut ett medgärningsmannansvar grundat på främjande, d.v.s. att man tillämpat utvidgat medgärningsmannaskap. Främjandet tycks enligt HovR:s resonemang bestå i dels den gemensamma överenskommelsen, dels i någon form av psykiskt stöd genom solidarisering och närvaro. Främjandet har ansetts vara av sådan natur att de tilltalade var att "anse som" medgärningsmän. Rätten har alltså enligt min tolkning av domen tillämpat BrB 23:4.¹¹¹

Som ovan sagts är rätten varken bunden av den brottsrubricering eller det/de lagrum som åklagaren anger i sin stämning. Det avgörande är istället att det domstolen dömer till täcks av gärningsbeskrivningen samt att domen inte ter sig överraskande för den tilltalade.

Då en ensam gärningsman döms är det i de flesta fall oproblematiskt att kontrollera huruvida rätten hållit sig inom ramen för RB 30:3. Det i domen tillämpade lagrummet kan ställas mot gärningsbeskrivningen om det skulle vara så att rätten valt en annan rubricering än den i stämningsansökan angivna. Att rätten i ett sådant fall kan vara skyldig att informera parterna om den ändrade rubriceringen har diskuterats ovan. I ett fall där medgärningsmannaskap i någon form tillämpas kan denna övning vara något mer problematisk. På samma sätt som den tilltalade och dennes försvar kan tänkas lida av en bristfällig gärningsbeskrivning kan rätten göra det genom att den begränsas därav. I förevarande fall tycks rätten dock ha serverats en mängd möjligheter genom att gärningsbeskrivningen kan anses innehålla såväl påståenden om faktiskt deltagande i den brottsliga gärningen som främjande av densamma. Domens relation till RB 30:3 är enligt ovan förda resonemang i sin ordning. Rätten har inte tagit hänsyn till handlingar eller omständigheter utanför gärningsbeskrivningen. Att domen däremot kan ifrågasättas på andra grunder är en sak för sig. Att brottet i samtliga tilltalades fall rubriceras som grov mordbrand och åtalet i sin helhet således bifalls kan starkt ifrågasättas på den grund att endast delar av åklagarens gärningspåstående uppenbarligen blivit ställt utom rimligt tvivel.

¹¹¹ För en mer ingående diskussion av domen hänvisas till Wennberg 2002 samt Wennberg 2002-03 där hon bl.a. diskuterar huruvida de tilltalade de facto dömts för sin underlåtenhet att ingripa då Kaveh anlade elden.

5.1.2.3 Gärningsbeskrivningens och domens relation till försvarets rättigheter

Av redovisningen av artikel 6 Europakonventionen och praxis kring denna framgår att det är av vikt att en anklagelse om brott är tydlig och precis och att den misstänkte, eller i detta fall den tilltalade, förstår den fullt ut på ett sätt som möjliggör dennes förberedande av sitt försvar. Det är mot påståenden i gärningsbeskrivningen som den tilltalade ska försvara sig i en förhandling i brottmål. Det blir därför intressant att återkomma till åklagarens kollektiva formulering. Endast få delar av gärningspåståendet är preciserade till att träffa en viss person, framför allt de centrala delarna är utformade på ett kollektivt plan; ”de” finner en dunk som ”de” tar med sig, ”i trapphuset hälldes brännbar vätska [---] revs och placerades papper”, ”i vart fall Kaveh antände det brännbara materialet”. Vidare förekommer påståenden som ”någon av dem uppmanade även Kaveh att slänga en sopsäck på elden”.

Här uppstår den centrala problematiken med denna typ av gärningsbeskrivningar: Hur ska var och en av de tilltalade veta vad de är åtalade för för handlingar när gärningsbeskrivningen är ospecificerad på just denna punkt? Hur ska försvaret kunna veta vilka delar som hänför sig till just deras klient? Detta blir en omöjlig uppgift. Istället får samtliga se sig anklagade för att ha utfört hela gärningen och därefter söka ”exculpera” sig bit för bit. Problemet är inte att gärningsbeskrivningen saknar konkretion avseende gärningen utan att den mot varje tilltalad för sig riktar en anklagelse om hela brottet, en anklagelse som inte stöds av bevisning och som inte heller torde vara menad på detta sätt. Oklarheterna kring omständigheterna och svagheten i bevisningen leder dock till att någon närmare precision inte kan uppnås varför man författar gärningsbeskrivningen kollektivt. Att gärningsbeskrivningen är så omfattande försvårar också det försvarets arbete, är de tilltalade åtalade för att de facto ha utfört den åberopade gärningen eller för att ha främjat denna?

Två frågor framstår som centrala vid prövningen av förenligheten av gärningsbeskrivningen med de krav som Europakonventionen artikel 6 ställer i detta avseende. Den första är huruvida domen kan ses som en överraskningsdom. Denna fråga får i detta fall besvaras nekande. Åtalet avsåg grov mordbrand och det var också det de fälldes för. Det är ofta oväntade ändringar i rubriceringsfrågan som leder till s.k. överraskningsdomar. Man kan diskutera huruvida domstolens bedömning i målet var något ”överraskande” med tanke på bevisläget, men detta är en annan sak.

Den andra frågan som är relevant att ställa sig är huruvida annan information än den givna hade kunnat föranleda ett annat försvar. Det är ytterst en fråga om kontradiktion och bevisbörda. Vilka uppgifter ska försvaret bemöta? Återigen skapar den långa och kollektiva gärningsbeskrivningen problem. Givetvis ger mer preciserade anklagelser anledning till ett delvis annat försvar. Det framstår dock inte som att anklagelser som kommer att ligga till grund för domen inte alls framgått ur gärningsbeskrivningen, de kan således inte bedömas som okända för försvaret. En vag gärningsbeskrivning kan dock fungera på ett vilseledande

sätt. Att få detaljerad information om vilket handlande som läggs en till last torde vara minst lika viktigt som att få upplysningar om var och när man utfört dessa. Den avgörande frågan torde vara huruvida de tilltalade, på grund av gärningsbeskrivningens utformning och det i stämningsansökan angivna lagrummet, koncentrerat sitt försvar till att avse faktiskt deltagande i de handlingar som motsvarar brottsrekvisiten i BrB 13:1 och 2 eller om de i tillräcklig grad uppmärksammats på vikten av ”främjandet” under förhandlingens gång. Då jag endast har domen att utgå ifrån kan jag dessvärre inte besvara denna fråga. En mer detaljerad gärningsbeskrivning hade i detta fall förtydligat läget något men kanske hade en sådan framför allt begränsat rättens möjlighet att döma de tilltalade på det sätt som skedde.

När man diskuterar förvarets rättigheter är det också intressant att fråga sig huruvida gärningsbeskrivningens kollektiva karaktär smittar av sig på domen eller huruvida rätten trots denna prövar varje enskild tilltalades individuella ansvar på tillbörligt sätt. Att så sker är dels förväntat då vi inte säger oss känna något kollektivt straffansvar, dels viktigt för att den tilltalade ska förstå hur domstolen resonerat i just hans/hennes fall, bl.a. ifall överklagan skulle vara aktuell. Återigen är det möjligheten att utforma ett så bra försvar som möjligt som kräver tydlighet på denna punkt.

I den här aktuella domen konstaterar HovR att det inte gått att utreda om någon annan än Kaveh rivit papper eller tänt eld men att detta saknar betydelse för avgörandet i skuldfrågan. Varför detta skulle sakna betydelse anges inte men troligtvis resonerar HovR som så, att då ett samförstånd ansetts föreligga, krävs det inte vidare utredning om vem som gjort vad. Sådana uttalanden är vidare inte ovanliga i domar avseende medgärningsmannaskap. Vanligtvis hänför sig sådana uttalanden till situationer där man kunnat utreda att samtliga tilltalade deltagit i gärningen men man kan inte utreda exempelvis vem som orsakat en viss effekt. Här tycks dock HovR ha dragit det hela steget längre. Som Wennberg påpekar kan man dock fråga sig hur domstolen kan hålla för visst att samtliga tilltalade deltagit på ett eller annat sätt om det inte är närmare utrett vad de haft för sig under den aktuella tidpunkten. Det kan ju vara så att två eller tre av de tilltalade deltagit medan resten stått utanför.¹¹² Resonemanget på såväl det objektiva som subjektiva planet förs dock i stora delar på ett kollektivt plan i domskälen.

5.2 Kungsgatsmålet

Det s.k. Kungsgatsmålet¹¹³ är ett nyligen avgjort mål som fått mycket uppmärksamhet i media. Målet avgjordes i Svea Hovrätt den 17 februari 2006 och ansökan om prövningstillstånd har avslagits av HD.

Händelseförloppet som var föremål för prövning i målet utspelade sig en natt i maj 2005 på Kungsgatan i Stockholm.

Två män, Larsson Lundholm och Alstersund, var på väg till en restaurang för att fortsätta kvällens festande. På vägen stannade de i en port för att

¹¹² Wennberg 2002-03, s. 602.

¹¹³ Kungsgatsmålet, Svea hovrätt, dom 2005-02-17, B 6470-05.

urinera. Ungefär samtidigt var två andra män, Lande och Gabrielsen, på väg för att möta upp några kamrater. De passerade porten där Larsson Lundholm och Alstersund befann sig och Lande, som irriterades över vad han såg, uttalade då något om att de två borde skärpa till sig och växa upp samt att de borde använda toaletterna på McDonalds istället. Det uppstod ordväxling mellan Lande och de två männen, senare uppstod även visst handgemäng dem emellan. Under hela detta förlopp höll sig Landes kamrat Gabrielsen helt passiv och lade sig varken i den ordväxling eller det handgemäng som uppstod.

Vad som sedan hänt har inte kunnat klarläggas. Gabrielsen blev dock jagad av ett antal personer, hur många är oklart men uppgifter om allt från tre till åtta personer har förekommit i utredningen. Jakten ifråga slutade med att Gabrielsen, vid en port, av någon anledning föll med huvudet före rakt in i en stenvägg, varefter han blev liggande på marken. Då han låg där fick han motta bl.a. sparkar mot huvud och kropp av ett antal personer, igen oklart hur många dessa var. Våldet ledde till omfattande skador vilka fick till följd att Gabrielsen avled.

Det var mycket folk i rörelse i området kring misshandeln. Ingen teknisk bevisning finns mot någon av de personer som blev åtalade för misshandeln utan utredningen bygger i sin helhet på uppgifter från de tilltalade själva, Lande samt ett stort antal andra vittnen från platsen. Händelsen ledde till att tre personer åtalades för mord alternativt grov misshandel och vållande till annans död.

Det finns ett ytterligare fall, Bergknallsfallet¹¹⁴, som avgjorts av samma HovR bara några månader innan domen i Kungsgatsfallet. Omständigheterna i detta fall är mycket lika. Tre män åtalas för att ”tillsammans och i samförstånd” ha utfört en dödsmisshandel, det saknas teknisk bevisning och åtalet bygger således helt på vittnesuppgifter. Bevisläget i detta fall var något starkare än i Kungsgatsmålet. Det har dock inte heller i detta fall gått att utreda vem av de tilltalade som orsakat den dödliga effekten eller exakt vad var och en av dem utfört för handlingar. Samtliga tilltalade bestred att de skulle ha handlat tillsammans och i samförstånd. TR dömer två av de tilltalade för grov misshandel och vållande till annans död, men ogillar åtalet avseende den tredje personen, medan HovR dömer samtliga för mord. Detta möjliggörs delvis av justeringar i åklagarens gärningsbeskrivning som finns bifogad i Bilaga A. Jag kommer i det följande delvis referera även till detta fall.

5.2.1 Tingsrättens bedömning

I TR byggde åtalet på följande gärningsbeskrivning:

”Gärning

Larsson Lundholm, Alstersund och Roggentin har den 5 maj 2005 på Kungsgatan i Stockholm tillsammans och i samförstånd uppsåtligt berövat Gabrielsen livet genom att de, sedan de sprungit efter honom och knuffat

¹¹⁴ Bergknallsfallet , Svea hovrätt, dom 2005-11-01, B 6506-05.

eller fällt honom så att han fallit in i en husvägg, slagit i huvudet och ramlat omkull och därefter blivit liggande, tilldelat honom slag och sparkar mot kroppen och huvudet. Genom sparkarna mot huvudet har Gabrielsen åsamkats bl a en massiv blödning i de mjuka hjärnhinnornas maskrum med åtföljande hjärnsvullnad och total hjärninfarkt med följd att han avlidit.

Alternativt yrkas ansvar för grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott, enligt följande gärningspåstående.

Larsson Lundholm, Alstersund och Roggentin har den 5 maj 2005 på Kungsgatan i Stockholm tillsammans och i samförstånd misshandlat Gabrielsen genom att springa efter honom och knuffa eller fälla honom så att han fallit in i en husvägg, slagit i huvudet och ramlat omkull och blivit liggande. Larsson-Lundholm, Alstersund och Roggentin har därefter tilldelat Gabrielsen slag och sparkar mot kroppen och huvudet, vilket våld tillfogat Gabrielsen skador i hjärnan, på halsen, höger och vänster arm samt bålen.

Genom sparkarna mot huvudet har Gabrielsen åsamkats bl a en massiv blödning i de mjuka hjärnhinnornas maskrum och underhudsblödning i huvudsvålen bakom det vänstra ytterörat och ned mot halsens övre vänstra del.

Till följd av blödningen i hjärnans maskrum med åtföljande hjärnsvullnad och total hjärninfarkt, har Gabrielsen avlidit, vilket dödsfall vållats genom misshandeln.

Misshandeln är att bedöma som grov när gärningen varit livsfarlig, Gabrielsen tillfogats svåra kroppsskador och gärningsmännen visat särskild hänsynslöshet och råhet bl a genom att sparka en liggande person i huvudet.

Vållandet till annans död är att bedöma som grovt när gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag.

Lagrums

3 kap 1 § alternativt 3 kap 6 § och 7 § brottsbalken.”

I TR har Larsson Lundholm medgett att han i någon mån deltagit i misshandeln av Gabrielsen. Det är enligt TR även klarlagt att såväl Alstersund som Roggentin varit framme vid platsen för misshandeln.¹¹⁵ Att Gabrielsen utsatts för det våld som anges i gärningsbeskrivningen anses också vara styrkt.¹¹⁶

Innan TR redogör för sin bedömning poängterar rätten i sina domskäl att dess uppgift är att bedöma om åklagaren, utom rimligt tvivel, kan bevisa sina påståenden om den åtalade händelsen. På så sätt sätts gärningsbeskrivningen i fokus för den fortsatta bedömningen. Det understryks också att något kollektivt straffansvar mot alla som befann sig

¹¹⁵ Kungsgatsfallet, Stockholms tingsrätt, dom 2005-07-25, B 12112-05, s. 13.

¹¹⁶ Ibid, s. 16.

på platsen för dödsmisshandeln inte kan komma ifråga.¹¹⁷ Dessa uttalanden kan enligt min mening inte tolkas som något annat än en förklaring till den kommande domen som måste ha förutsetts väcka starka känslor hos allmänheten.

De vittnesmål som lämnats och som utredningen i målet bygger på anses av TR vara förenade med vissa problem. Flera av vittnena var berusade vid misshandelstillfället, en del av dem mycket chockade, det var mörkt och det fanns mycket folk på platsen. Vissa av vittnena kände sedan tidigare de tilltalade och fallet hade blivit mycket uppmärksammat i media. Allt detta påverkade bevisningens styrka, dessutom var många uppgifter fragmentariska eller sinsemellan motstridiga.¹¹⁸

TR börjar med att bedöma huruvida det kan anses vara ställt utom rimligt tvivel att de tre tilltalade deltagit i misshandeln av Gabrielsen. Efter att ha konstaterat att det kan ha varit flera personer än de tre tilltalade som deltagit i såväl jakten som misshandeln gör TR en individuell bedömning av var och en av de tilltalades inblandning i händelseförloppet.

Vad gäller Roggentin konstaterar TR bl.a. att inga vittnesuppgifter binder denne till att ha deltagit i misshandeln. Vidare säger rätten: ”Enbart den omständigheten att Joakim Roggentin har befunnit sig på platsen för misshandeln av Marcus Gabrielsen kan rimligen inte föranleda något ansvar för honom. Flera andra personer [---] har också varit på platsen utan att ha blivit åtalade för delaktighet.”¹¹⁹ Åklagaren har grundat åtalet mot Roggentin främst på uppgifter om att denne efter misshandeln skulle ha fällt kommentarer om att han sparkat respektive hoppat på killens huvud. En uppgift som kommer från flera vittnen men som enligt Roggentin själv kan vara kommentarer ryckta ur sitt sammanhang. TR anser inte dessa uppgifter ensamt kunna grunda något ansvar för Roggentin då det finns skäl att ifrågasätta kommentarernas samband med händelsen.¹²⁰ Roggentins deltagande anses således inte vara ställt utom rimligt tvivel.

Vad gäller Alstersund är det klarlagt att denne förvisso befann sig på platsen för misshandeln; huruvida han deltagit i jakten respektive dödsmisshandeln är dock oklart. De uppgifter som låg till grund för åtalet mot denne ansågs av TR inte vara tillräckliga för att ställa hans deltagande utom rimligt tvivel. Angående Larsson Lundholms ansvar är det klarlagt att han deltagit i misshandeln, detta har han själv medgivit. TR har således att bedöma dels i vilken utsträckning detta skett, dels om detta våld lett till Gabrielsens död.

Åklagaren har i sin gärningsbeskrivning angett sparkarna som utdelats mot Gabrielsens huvud som orsaken till att denne avled. Med grund i de uppgifter som rättsläkaren lämnat angående detta samt brister i utredningen angående förhållande vid den port där misshandeln tagit plats gör TR dock den bedömningen att det inte kan uteslutas att döden inträffat som en följd av skador som Gabrielsen ådragit sig då han fallit och slagit i väggen. Med hänsyn till gärningsbeskrivningen kan Larsson Lundholm således varken

¹¹⁷ Ibid, s. 17.

¹¹⁸ Ibid, s. 18 f.

¹¹⁹ Ibid, s. 21.

¹²⁰ Ibid.

dömas för att uppsåtligen eller av grovt vållande ha orsakat Gabrielsens död.¹²¹

Vidare påpekar TR att Larsson Lundholm åtalats för att ha agerat tillsammans och i samförstånd med Alstersund och Roggentin. Då TR funnit bevisningen mot dessa två otillräcklig och det inte påståtts att Larsson Lundholm agerat tillsammans och i samråd med några andra, okända, personer kan han endast dömas till ansvar för handlingar han själv företagit och effekten av dessa.

På grund av något vaga vittnesuppgifter anser TR att det enda som är styrkt är att Larsson Lundholm utdelat flera, minst två, sparkar mot Gabrielsens kropp. Denna misshandel betraktas av TR som grov och detta är detta Larsson Lundholm döms för. Åtalet mot de andra ogillas i denna del.

5.2.2 Hovrättens bedömning

I HovR justerade åklagaren sin gärningsbeskrivning så att den kom att lyda som följer:

”Mord alternativt grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott.

Larsson Lundholm, Alstersund och Roggentin har den 5 maj 2005 på Kungsgatan i Stockholm tillsammans och i samförstånd med eventuellt ytterligare personer uppsåtligen berövat (Marcus) Gabrielsen livet genom att de jagat honom över gatan, antingen slagit, knuffat eller fällt honom så att han fallit in i en husvägg och med kraft slagit huvudet i denna, ramlat omkull och blivit liggande, tillsynes livlös.

Gärningsmännen har därefter tilldelat Gabrielsen sparkar i huvudet och på kroppen. Av misshandeln har Gabrielsen åsamkats bl.a. en massiv blödning i de mjuka hjärnhinnornas maskrum med åtföljande hjärnsvullnad och total hjärninfarkt med följd att han avlidit den 7 maj 2005.

Alternativt yrkas ansvar för grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott.

Larsson Lundholm, Alstersund och Roggentin har den 5 maj 2005 på Kungsgatan i Stockholm tillsammans och i samförstånd med eventuellt ytterligare personer misshandlat (Marcus) Gabrielsen genom att de, sedan de jagat honom över gatan, antingen slagit, knuffat eller fällt honom så att han fallit mot en husvägg och med kraft slagit huvudet i denna, ramlat omkull och blivit liggande tillsynes livlös. Gärningsmännen har därefter tilldelat Gabrielsen sparkar i huvudet och på kroppen. Av misshandeln har (Marcus) Gabrielsen åsamkats skador, förutom på halsen, höger och vänster arm samt bålen, även en massiv blödning i de mjuka hjärnhinnornas maskrum och underhudsblödning i huvudsvålen bakom det vänstra ytterörat och ned mot halsens övre vänstra del.

¹²¹ Ibid, s. 24 f.

Till följd av blödningen i hjärnans maskrum med åtföljande hjärnsvullnad och total hjärninfarkt har (Marcus) Gabrielsen avlidit den 7 maj 2005, vilket dödsfall vållats genom misshandeln.

Misshandeln är att bedöma som grov när gärningen varit livsfarlig, (Marcus) Gabrielsen tillfogats svåra kroppsskador och gärningsmännen visat särskild hänsynslöshet och råhet bl.a. genom att sparka en liggande, tillsynes livlös person, i huvudet.

Vållandet till annans död är att bedöma som grovt när gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag.”¹²²

Viss ny utredning tillkom i HovR, bl.a. en undersökning av platsen för misshandeln samt nya vittnesmål. I huvudsak var utredningen dock densamma som den som framlagts vid TR. Då gärningsbeskrivningen justerats i HovR var förutsättningarna för prövningen i HovR dock något förändrade.

Med beaktande av den justerade gärningsbeskrivningen begränsades inte längre ansvarsbedömningen, med avseende på dödsorsaken, på det sätt som var fallet i TR. Med stöd av de uppgifter som brottsplatsundersökningen gav gjorde HovR en annan bedömning av rättsläkarens uttalanden angående dödsorsaken och fastställde att det måste anses stå utom rimligt tvivel att Gabrielsens död orsakats av det sparkvåld som han blivit utsatt för.¹²³

Även i HovR påpekas svagheten i de vittnesmål som utredningen i målet bygger på (jfr TR ovan).

HovR börjar med att utreda omständigheterna kring den jakt på Gabrielsen som förekommit. Vittnesuppgifter talar för allt från tre personer och fler ska ha deltagit i denna. HovR anser att den framlagda bevisningen dock talar för att det måste ha varit en ”liten grupp” som jagat Gabrielsen över Kungsgatan. Att Larsson Lundholm deltagit i jakten har han själv erkänt och detta styrks också av Landes uppgifter. Jakten konstateras vidare ha ett intimt samband med det inledande bråket vid porten där Larsson Lundholm och Alstersund urinerade. Mot denna bakgrund kan det enligt HovR ”nära nog hållas för uteslutet att det fanns någon i den gruppen som inte deltagit i inledande bråket eller som uppehållit sig i omedelbar närhet till gatukorsningen, sett vad som pågick och solidariserat sig med förföljarna.”¹²⁴ Alstersund deltog bevisligen i det inledande bråket och det är klarlagt att han följt Lande över Kungsgatan. Såväl Lande som Larsson Lundholm har vidare uppgivit att Alstersund befunnit sig i Gabrielsens omedelbara närhet då denne låg på marken. Ytterligare ett vittne har känt igen Alstersund. Med grund i dessa uppgifter anses Alstersund, mot sitt bestridande, ha deltagit i jakten. Roggentin som inte varit inblandad i det inledande bråket har befunnit sig i omedelbar närhet av detta och det är på grund av framkomna uppgifter osannolikt att han inte sett bråket. Vittnesuppgifter har framkommit såväl under förundersökningen, inför TR och inför HovR som talar för att Roggentin deltagit i jakten. Roggentin själv

¹²² Kungsgatmålet, Svea hovrätt, dom 2005-02-17, B 6470-05, s. 10 f.

¹²³ Ibid, s. 18.

¹²⁴ Ibid, s. 20.

har givit tvivelaktiga uppgifter och HovR konstaterar att han ”medverkat i betydligt större utsträckning än vad han själv velat vidgå”.¹²⁵ Därmed anses det vara styrkt att även han deltagit i jakten av Gabrielsen samt att han befunnit sig på platsen för misshandeln av denne. Samtliga tilltalade har således enligt HovR bedömning deltagit i jakten. Det anses vidare vara osannolikt att några ytterligare personer deltagit i jakten.¹²⁶

Vad sedan gäller delaktigheten i misshandeln och det åberopade samförståndet resoneras som följer. Larsson Lundholm har erkänt delaktighet i misshandeln och detta erkännande styrks av vittnesuppgifter. Utredningen ger enligt HovR även stöd för slutsatsen att endast förföljarna, eller några av dem, utdelat sparkarna mot Gabrielsen. Det har varken funnits utrymme i tid eller rum för någon annan än de åtalade, d.v.s. förföljarna, att ge sig på Gabrielsen. Sammantaget finner HovR det utrett att var och en av Larsson Lundholm, Alstersund och Roggentin deltagit i misshandeln. Denna misshandel har ägt rum i omedelbar anslutning till att de tilltalade gemensamt jagat Gabrielsen som enligt vittnesuppgifter ”flytt för sitt liv”. Jakten har varit intensiv och av angreppskaraktär. HovR håller det för uppenbart att Larsson Lundholm redan här agerat tillsammans och i samförstånd. Vad gäller Roggentins sägs att syftet med intensiteten i jakten inte har kunnat undgå denne, men att detta inte lett till att han avhållit sig från att delta i jakten och medverka vid misshandeln. Roggentin anses därför i vart fall ha agerat i ”tyst samförstånd” med Larsson Lundholm och Alstersund.¹²⁷

Samtliga tilltalade döms som medgärningsmän till det våld som de samlat utövat mot Gabrielsen. Efter en bedömning av de tilltalades uppsåt konstateras att det inte är styrkt att de haft uppsåt att döda Gabrielsen, de döms således för grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott.¹²⁸

5.2.2.1 Gärningsbeskrivningen och de formella kraven i RB 45:4 st. 1 p. 3

Precis som i fallet Göteborgsbranden måste i detta fall gärningsbeskrivningen jämföras med den åberopade brottsbestämmelsen. Jag väljer att fortsättningsvis koncentrera mig på den del i gärningsbeskrivningen som avser det alternativa yrkandet då det är denna del som bifalls av rätten. Jag utgår vidare ifrån gärningsbeskrivningen så som den såg ut efter justering. De relevanta lagrummen är således BrB 3:6 och BrB 3:7 som avser grov misshandel samt vållande till annans död.

Inledningsvis anges tiden och platsen för brottet; 5 maj på Kungsgatan i Stockholm. Gärningen som är föremål för rättens prövning har individualiserats genom att åklagaren angett att de tilltalade misshandlat

¹²⁵ Ibid, s. 21.

¹²⁶ Ibid, s. 20 f.

¹²⁷ Ibid, s. 22 f.

¹²⁸ Rätten var inte enig i sin dom. Två utav hovrättsråden var skiljaktiga beträffande åtalet mot Roggentin och ville ogilla detta. Att han deltagit i misshandeln av Gabrielsen ansågs inte ställt utom rimligt tvivel. Två nämndemän var vidare skiljaktiga på så vis att de ansåg åtalet för mord vara styrkt då de ansåg att åtminstone likgiltighetsuppsåt förelegat.

Gabrielsen genom att först slå, knuffa eller fälla honom så att han ramlat och sedan sparkat honom i huvudet och på kroppen. De skador som detta orsakat, den brottsliga effekten, preciseras också. Vidare anges de omständigheter som gör att handlingen bör bedömas som grov. Det är, precis som i fallet ovan, uppenbart att det i detta hänseende inte finns mycket att invända mot åklagarens formulering, gärningen är individualiserad men det framgår inte vem som har begått den. Återigen, hade åtalet riktats mot en ensam gärningsman hade anklagelsen varit nog tydlig.

Även i detta fall använder åklagaren sig av uttrycket ”tillsammans och i samförstånd”. Men innehåller gärningsbeskrivningen några konkreta påståenden om samförståndet och det gemensamma handlandet på det sätt som jag ovan angett vore lämpligt? Här talas ingenting om att de tilltalade skulle ha solidariserat sig med varandra eller att de varit införstådda med varandras intentioner. Detta kriterium är således inte individualiserat och de tilltalade vet således inte vari det samförstånd de påstås ha handlat under består. Återigen en brist ur kontradiktionsynpunkt. Det gemensamma handlandet uttrycks dock även här genom att de tilltalades agerande anges i kollektiv form. ”De” har jagat Gabrielsen, ”gärningsmännen” har tilldelat sparkar mot huvud och kropp.

De torde med bakgrund av denna gärningsbeskrivning inte råda några tvivel om att samtliga tilltalade är åtalade för ett aktivt deltagande i misshandeln. På så vis är denna gärningsbeskrivning ”förmånligare” för försvaret än den i målet om Göteborgsbranden.

I såväl Kungsgatsmålet som Bergknallsfallet gör TR en snävare bedömning i ansvarsfrågan än HovR och i båda fallen justerar åklagaren sin gärningsbeskrivning inför förhandlingen i HovR. I det första fallet genom att dels lägga till att gärningen utförts i samverkan med ”eventuellt ytterligare personer”, dels ändra påståendet så dödsorsaken sägs vara åsamkad av misshandeln i sin helhet. I det senare fallet har ändringen skett genom att åklagaren tagit bort den enda del i gärningspåståendet som hänförde sig till frågan om vem av de tilltalade som gjort vad. Den enda förklaringen som jag kan finna till dessa justeringar är att de aktuella omständigheterna varit svåra att bevisa och begränsat rättsens bedömning på ett önskat sätt. Dessa justeringar utgör en förutsättning för de fällande domarna i HovR och de kan möjligen ses som en indikation på att precision i anklagelsen ses som sekundärt i förhållande till intresset av att ge rätten möjlighet att döma på ett brett underlag.

5.2.2.2 Domens relation till den i gärningsbeskrivningen angivna gärningen

HovR dömer i detta fall de tre tilltalade som medgärningsmän i ordinärt medgärningsmannaskap. Detta blir möjligt i och med att domstolen anser samtligas deltagande i såväl jakten som misshandeln ställt utom rimligt tvivel. Kraven för det ordinära medgärningsmannaskapet är att var och en deltagit i brottets utförande, att brottet utförts under någon form av samförstånd samt att de enskildas handlingar konstituerar en gärning som sammantaget uppfyller samtliga brottsrekvisit för det åtalade brottet.

Roggentin, som är den av de tilltalade som inte deltagit i det inledande bråket, anses ha handlat i ”tyst samförstånd” med de övriga tilltalade på den grund att syftet med intensiteten i jakten inte kan ha undgått honom och att han trots detta deltagit. Att det varit just de tre åtalade personerna som deltagit i dels jakten, dels misshandeln kommer rätten fram till efter et antal sannolikhetsbedömningar kring vad som var det mest troliga händelseförloppet. Huruvida detta utgör en tillfredställande bevisvärdering återstår för andra att kommentera.¹²⁹ Jag nöjer mig med att konstatera att denna bevisvärdering var en förutsättning för att samtliga tilltalade skulle kunna dömas i fallet. Om inte samtliga hade bevisats ha deltagit hade rätten inte kunnat döma dem i ordinärt medgärningsmannaskap. Att det är något oklart vem som utdelat vilken spark o.s.v. hindrar däremot inte att alla döms till ansvar för den gemensamt skapade brottsliga effekten. Om inte alla bevisligen aktivt deltagit hade det för rättens del återstått att eventuellt tillämpa det utvidgade medgärningsmannaskapet. Något sådant tycks dock inte omfattas av åklagarens gärningsbeskrivning; för sådant ansvar krävs ju att man åtminstone främjat de andras gärning. Inte heller omfattas något påstående om medverkansansvar i gärningspåståendet. Hade aktivt deltagande i gärningen således inte kunnat konstateras hade åtalet således krävt en ogillande dom, åtminstone vad avser Roggentin. Utan att slå fast att detta måste vara anledningen till HovR:s dom i Kungsgatsfallet vill jag med detta visa hur gärningsbeskrivningens utformning kan påverka domstolens dömande. Jag vill också mena att TR:s bedömning, de uttalanden som gjordes i TR:s domskäl, det faktum att två hovrättsråd var skiljaktiga och ville ogilla åtalet mot Roggentin samt den stora uppmärksamhet målet fick i media talar för att HovR kan ha känt sig nödgad att leverera en fällande dom och därför pressat bevisen. Jag anser att det finns skäl att ifrågasätta huruvida principen in dubio pro reo till fullo beaktats. Den ovan uppmålade problematiken är dock något som inte kan skyllas på förevarande gärningsbeskrivning. Det kan däremot användas som grund för argument om att åklagare i större utsträckning borde använda sig av alternativa gärningspåståenden i de fall bevisningen framstår som svag.

5.2.2.3 Gärningsbeskrivningens och domens relation till försvarets rättigheter

Liksom ovan under 5.1.2.3, kan här diskuteras hur den kollektiva gärningsbeskrivningen påverkar försvarets situation. Hela gärningsbeskrivningen är i Kungsgatsmålet formulerad på detta sätt och den ger i sig ingen bild av hur de enskilda tilltalades agerande skilt sig åt. Där anges att ”de tilltalade”, och eventuellt andra okända personer, berövat Gabrielsen livet genom att ”de” knuffat, ”de” slagit och ”de” tilldelat honom sparkar.

I det s.k. Bergknallsfallet har som ovan nämnts den enda direkta specificeringen i detta hänseende bortfallit i HovR. I gärningspåståendet görs dock några försök till precision genom att åklagaren anger att endast

¹²⁹ Se Diesen för en diskussion kring denna fråga i samband med tidigare domar på detta område.

två av de tilltalade sparkat på offret. Vilka två dessa skulle vara lämnas dock osagt.

Jag har i avsnitt 5.1.2.3 även påstått att anklagelsen mot varje tilltalad avseende hela gärningen inte torde vara riktigt överensstämmande med vad som egentligen påstås i det där diskuterade målet. Någon sådan invändning blir dock inte aktuell i Kungsgatsfallet. Detta torde hänföra sig till skillnaden mellan det ordinära och det utvidgade medgärningsmannaskapet.

De två frågor som jag ställt ovan avseende prövningen av gärningsbeskrivningarnas förenlighet med Europakonventionens krav (se under 5.1.2.3) får i stora delar besvaras på samma sätt vad gäller de här diskuterade målen. Några överraskningsdomar är det till att börja med inte heller här fråga om.

Vad angår frågan huruvida annan information till de tilltalade än den givna hade ändrat deras möjlighet att utforma sitt försvar kan sägas att gärningspåståendet i Kungsgatsmålet är utformat på ett mindre omfattande sätt än den i målet om den s.k. Göteborgsbranden och det torde framstå som tydligt för försvaret att det är ett aktivt deltagande i misshandelns alla delar som läggs de tilltalade till last. Det finns inte heller, som ovan framgått, några straffrättsliga krav på att frågan om vem som gjort exakt vad och vem som orsakat en viss brottslig effekt till fullo utreds vilket kan påverka de krav som kan ställas på gärningsbeskrivningen. Det skulle således kunna argumenteras för att gärningspåståendet inte behöver vara mer preciserade än vad som idag är brukligt i fall som detta. Det är enligt min mening dock inte uteslutet att högre krav på precision bör kunna ställas, särskilt med beaktande av Europakonventionen och Europadomstolens praxis.

Det som framförallt framstår som problematiskt i de fall som avser ordinärt medgärningsmannaskap är att det i gärningspåståendet inte preciseras vari det påstådda samförståndet ligger. I det s.k. Bergknallsfallet förnekade samtliga tilltalade dels att de vid något tillfälle skulle ha handlat samtidigt, dels att de skulle ha handlat i samförstånd. Detta framstår som ett försök från försvarets sida att frammana precision och bevisning på denna punkt. Återigen kan frågan ställas i vilken utsträckning frågan om samförståndet behandlats under processen men diskussionen kring detta skulle bli rent hypotetisk. Man kan också fråga sig hur information som kommer fram på detta sätt förhåller sig till Europakonventionen artikel 6.3 (b) och rätten att få skälig tid att förbereda sitt försvar.

Även i de två här diskuterade domarna görs bedömningen i skuldfrågan såväl objektivt som subjektivt i stora delar på ett mer eller mindre kollektivt plan. Tingsrätterna gör i större utsträckning än hovrätterna en enskild bedömning och kan inte fälla samtliga tilltalade till ansvar. Hovrätterna söker inledningsvis utreda vem av de tilltalade som gjort vad men när detta misslyckas övergår de i en kollektiv bedömning och frågar sig huruvida de tilltalade agerat i samförstånd. Denna metod har diskuterats av Diesen i en analys av medgärningsmannaskapsmål. Han påpekar däri att domstolarna gärna tar vägen via ett motiv, ett gemensamt uppsåt och att detta sker på något tveksamma grunder.¹³⁰

¹³⁰ Diesen , Göteborgsbranden, Malexander- och Söderbergmorden – svåra mål i teorin, enkla i praktiken?

6 Diskussion/slutsatser

Kraven i lag

Två intressen står emot varandra vid utformningen av gärningsbeskrivningen. Det ena är intresset av att ge domstolen möjlighet att allsidigt bedöma det händelseförlopp som kommer att avhandlas under rättegången. Det andra är intresset av att den tilltalade ska förstå vad som läggs honom eller henne till last så att denne kan avgöra på vilka punkter försvaret bör inriktas. Det är efter en avvägning av dessa två intressen som kraven avseende gärningsbeskrivningens utformning skapats. Frågan i denna uppsats har varit hur långt dessa krav sträcker sig – är de här diskuterade kollektiva gärningsbeskrivningarna förenliga med de krav som ställs och är rättsläget tillfredsställande?

RB:s regler i detta avseende ställer främst krav på precisering eller individualisering av den brottsliga gärningen i relation till de i lagen fastställda straffbuden. Reglerna söker tillfredsställa båda de intressen som anges ovan. Krav på angivelser om tid och plats för ett åtalat händelseförlopp finns men praxis visar att kraven inte alltid är så höga. Jag tänker då främst på NJA 1991 s 83. Några direkta krav på precisering av varje tilltalads agerande i den här aktuella måltypen kan inte utläsas ur reglerna. Det talas dock i kommentarer om att den tilltalade ur gärningsbeskrivningen ska få sådan information som möjliggör för denne att utforma sitt försvar på ett adekvat sätt och det talas om att principen om kontradiktion är central för att försvaret ska kunna utföra sin uppgift.

Europakonventionen fokuserar till skillnad från RB helt på den tilltalades rättigheter. Artikel 6 utgör en mer eller mindre renodlad rättssäkerhetsbestämmelse och innehåller bl.a. krav på kontradiktion, detaljerad information om anklagelsen och skälig tid för förberedande av försvaret. Vad kravet på detaljerad information närmare innebär är något oklart. Avgörandet i fallet *Mattoccia* mot Italien indikerar dock att kraven på precision är relativt höga, åtminstone vad gäller angivelse av tid och plats för en brottslig handling. Att kraven skulle vara annorlunda vad gäller vilka faktiska handlingar man åtalas för kan inte anses troligt med tanke på Europakonventionens utgångspunkter. Det torde vara minst lika viktigt för försvaret att veta *vad* man anses ha gjort sig skyldig till som *när* eller *var* man anses ha utfört dessa handlingar. Dessutom ställer redan artikelns lydelse krav på att såväl brottsrubricering som faktiska handlingar ska framgå ur anklagelsen. Då den tilltalades intressen står i centrum för artikel 6 ligger det nära till hands att utgå ifrån att kraven som ställs där gäller samtliga tilltalade i ett brottmål, även i fall avseende medgärningsmannaskap. Att ställa direkta krav på gärningsbeskrivningens utformning utifrån Europakonventionen ter sig dock problematiskt, särskilt med hänsyn till att den inte ställer några formella krav på anklagelsen, men också med beaktande av den helhetssyn som Europadomstolen tillämpar i sitt dömande.

Jag är benägen att hålla med de författare som menar att doktrinen om läkning och kraven på negativ utgång för den sökande för fällande dom i Europadomstolen urgröper rättigheterna och rättssäkerheten. Det skall i sammanhanget påpekas att Europakonventionen innehåller minimirättigheter. Därför bör man enligt min mening ingalunda okritiskt främja en inhemsk praxis som ligger på gränsen för vad som kan accepteras eller som blir förenlig med Europakonventionens krav först efter en process i en eller flera instanser. Ju tidigare försvarets rättigheter tillvaratas desto bättre, såväl ur rättssäkerhetssynpunkt som ur processekonomisk sådan.

Att en högre precision än den som kollektiva gärningspåståenden presterar bör kunna krävas rent teoretiskt anser jag vara klart. Ett sådant krav kan härledas redan idag ur inte minst Europakonventionens sjätte artikel. Som vi sett hänger de straffrättsliga och processrättsliga frågorna dock samman och man kan därför inte behandla frågan om gärningsbeskrivningens precision utan att ta hänsyn till medgärningsmannaskapets straffrättsliga konstruktion.

Gärningsbeskrivningarnas utformning

Att gärningsbeskrivningar i mål om medgärningsmannaskap innehåller en gärningsmannadimension som saknas i övriga mål verkar vara något som antingen inte uppmärksammas eller som inte ansetts utgöra något problem. Denna slutsats drar jag utifrån avsaknaden av kommentarer kring detta fenomen i lagkommentarer, övrig doktrin och praxis.

Av de i bilaga A bifogade gärningsbeskrivningarna samt de tillhörande målen om Göteborgsbranden samt Kungsgatsfallet framgår att åklagare utformar gärningsbeskrivningar på ett mer eller mindre kollektivt sätt då de anser att det föreligger någon form av samverkan mellan flera tilltalade personer. De inleder påståendet med uttryck som ”tillsammans och i samförstånd” och anger sedan den gärning som åtalet avser. I den mån mer specifika detaljer om vem som gjort vad framgår ur utredningen läggs dessa till. Men vi ser också att det, i de fall dessa preciseringar blir svåra att bevisa, händer att åklagarna justerar bort dessa för att ge rätten ett bredare underlag för sin bedömning.

I fallet Göteborgsbranden ser vi vidare exempel på en kollektiv och relativt lång gärningsbeskrivning som kan anses omfatta påståenden om såväl gärningsmannans ansvar som medverkansansvar. Möjligen utgör detta fall ett extremfall som inte har sin motsvarighet i andra mål men den utgör enligt min mening ett exempel på hur framtida gärningsbeskrivningar kan komma att se ut i de fall åklagaren söker fälla någon till ansvar i utvidgat medgärningsmannaskap. Ett gärningspåstående som ger rätten ett sådant brett underlag för sin bedömning måste anses försvåra för den tilltalade att inrikta sitt försvar på de centrala frågorna då det torde framstå som oklart vilka dessa egentligen är. Ska försvaret rikta in sig på att försvara sig mot ett påstått aktivt handlande, ska de försvara sin passivitet, ska de koncentrera sig på att vederlägga påståenden om främjandet?

Vi ser också att det kan spela mindre roll, åtminstone för rätten, huruvida specificeringar avseende vem som gjort vad finns eller inte. Så fort som en domstol konstaterat att en gärning begåtts tillsammans och i samråd eller tillsammans och i samförstånd spelar det inte längre någon roll om det kan

bevisas vem som gjort vad. Här tänker jag främst på NJA 1992 s 474 där åklagaren i sin gärningsbeskrivning angivit att den ena av de tilltalade delat ut det som senare visade sig vara det dödande knivhugget. Vem som utdelat detta blir aldrig klarlagt i målet och man får anse att försvaret således lyckats bemöta detta påstående på så sätt att det inte kunnat anses vara ställt utom rimligt tvivel. HD dömer ändå båda tilltalade för dråp. I de fall ett samförstånd kan konstateras spelar således preciseringar avseende vem som gjort vad en mindre roll. Detta tenderar att leda till att åklagarna ogärna tar med "onödiga" detaljer i sina gärningspåståenden. Vad som dock torde spela en direkt avgörande roll för försvaret i dessa fall är hur det påstådda samförståndet anges och preciseras. Efter en genomgång av gärningsbeskrivningarna i de i denna uppsats aktuella målen kan man dra slutsatsen att några sådana preciseringar sällan förekommer. Vad som enligt min mening kunde efterfrågas är generella riktlinjer från Riksåklagaren för hur gärningspåståenden i fall om medgärningsmannaskap bör vara författade och vad de bör innehålla för information. På förfrågan till informationsansvarig hos Riksåklagaren om huruvida sådana riktlinjer fanns eller huruvida frågan diskuterats fick jag endast svaret att ett avsnitt om gärningsbeskrivningens utformning ingår i den grundläggande åklagarutbildningen men att skrivna riktlinjer saknas. Att medgärningsmannaskapet skulle föranleda några särskilda problem var dock inget man funderat över.¹³¹

Enligt ovan redovisade genomgång av gällande rätt ska samtliga brottsrekvisit konkretiseras i ett gärningspåstående. En åklagare kan inte i sin stämning endast upprepa den åberopade brottsbestämmelsens lydelse utan måste lyfta fram på vilket sätt den tilltalade uppfyllt denna genom sitt handlande. Någon bestämmelse där förutsättningarna för medgärningsmannaskap fastställs finns inte i lag. Pondera dock att en sådan fanns. Låt oss säga att det förslag på bestämmelse som framfördes i SOU 1996:185 hade gått igenom och nu utgjorde grund för medgärningsmannaskapet. Det centrala rekvisitet hade då varit att brottet hade begåtts i "samverkan" (se ovan under 4.1.1). Hade detta rekvisit ansetts vara tillräckligt individualiserat om gärningsbeskrivningen inleddes med ordet "samverkan" eller uttrycket "tillsammans och i samförstånd"? Eller hade det krävts att åklagaren konkretiserat detta påstående genom att ange vari samverkan eller samförstånd legat? Det bör här påminnas om att det avseende vissa brottsrekvisit regelmässigt inte krävs några preciseringar (se avsnitt 3.1), bör samförståndet uppfattas som ett sådant?

Det skulle kunna argumenteras för att det inte bör ställas krav på att omständigheter som talar för att samförstånd föreligger måste framgå redan i stämningen och att det är tillräckligt om de kommer fram under förhandlingens gång. Ser man på det ur rättens perspektiv är det lätt att köpa detta argument. En domstol kan få en klar bild av det händelseförlopp och de gärningar som ligger till grund för åtalet utan att samförståndet närmare preciseras i gärningsbeskrivningen. Samförstånd är uppenbarligen något som ligger i tankevärlden och som kan vara svårt att precisera. I sina domskäl söker dock domstolarna att bevisa föreliggande samförstånd genom

¹³¹ Mailkorrespondens med överåklagare Nils Rekke.

att se till objektiva fakta. Därmed borde det också kunna preciseras närmare redan i stämningen för försvarets skull.

Man kan se att de tilltalade till sitt försvar i en del av de ovan anförda fallen bestritt att de skulle ha handlat i samråd respektive samförstånd.¹³² Detta kan ses som ett försök från försvarets sida att få just denna fråga särskilt belyst. Såvitt framgår av domarna har frågan om samförståndet dock inte behandlats mer ingående i dessa fall än i de andra och det handlar till syvende och sist om en bevisfråga, eftersom frågan om vad som utgör samförstånd aldrig ställts på sin spets.

Samspelet straffrätt och processrätt

Att det finns ett behov av ett straffrättsligt institut som medgärningsmannaskapet är förståeligt. Om flera personer bevisligen deltagit i utförandet av ett brott är det av vikt att dessa personer kan fällas till ansvar oavsett om samtliga uppfyllt alla aktuella brottsrekvisit. Framförallt är det förståeligt att det inte ställs krav på bevisning angående vem av deltagarna som orsakat den brottsliga effekten. Att man däremot även bortser från kravet på bevisning angående vem som gjort vad och låter enbart samförståndet ligga till grund för en fällande dom kan ifrågasättas. Generellt sätt torde fall där utvidgat medgärningsmannaskap tillämpas föranleda fler invändningar, såväl processrättsligt som straffrättsligt. Som vi ser i analysen av Kungsgatsfallet är det inte helt lätt att argumentera för att en gärningsbeskrivning ska vara mer preciserad än en eventuell kommande dom!

De processrättsliga problemen som utmålats i denna uppsats har ett intimt samband med den straffrättsliga konstruktionen av medgärningsmannaskapet och gärningsbeskrivningarna i dessa fall framstår som ett försök till anpassning till detta. Man kan också se det från motsatt perspektiv och mena att de kollektivt utformade gärningsbeskrivningarna påverkar domstolens prövning och leder till ett frångående av det individuella ansvaret mot ett kollektivt sådant. Min slutsats är dock att det största problemet ligger i den straffrättsliga konstruktionen av medgärningsmannaskapet. Eventuellt kunde en utökad tillämpning av alternativa gärningspåståenden i dylika fall hindra situationer där rätten har att välja mellan att göra en något åklagarvänlig bevisvärdering eller helt fria de åtalade personerna från ansvar.

Det är svårt att direkt säga att en kollektiv gärningsbeskrivning av det slag som uppmärksammats i denna uppsats strider mot de krav som finns på precisering, särskilt i RB. Däremot kan det argumenteras för att sådana preciseringar borde göras för att försvarets rättigheter fullt ut ska bli beaktade. Återigen, uppgifter om vilka handlingar som läggs en till last är minst lika viktiga som uppgifter om när och var man påstås ha utfört dessa. Framförallt kan det i dessa mål vara av vikt att veta vilka handlingar var och en av de tilltalade har utfört för att kunna bedöma huruvida de faktiskt gjort sig skyldiga till själva gärningen eller enbart medverkat till den. Vad man vidare kan argumentera för med beaktande av den problematik som

¹³² Se bl.a. Skadegörelsefallet 4.2.3 samt Bergknallsfallet 5.2

uppenbarligen omgärdar medgärningsmannainstitutet är att grunderna för detta borde lagstadgas. Förutom att detta är väl behövligt ur legalitetssynpunkt och av vikt för gränsdragningen mellan medverkans- och gärningsmannansvaret skulle en bestämmelse om detta ge åklagarna riktlinjer vid utformningen av åtal.

En invändning mot möjligheten att dra generella slutsatser ur en analys av Göteborgsbranden och Kungsgatsfallet är att dessa båda fall blivit mycket uppmärksammade i media och att de därför inte representerar de ”vanliga” medgärningsmannaskapsmålen. Mot detta kan först anföras att flera av domarna under avsnitt 4.2 inte utsatts för samma bevakning. Det som däremot kanske är av ännu större vikt att poängtera är att oavsett hur ”extremt” ett fall är kan avsteg från viktiga rättssäkerhetsgarantier inte ursäktas.

Flertalet domar avseende medgärningsmannaskap avgörs i HovR och kommer aldrig upp till prövning i HD. Det finns två sätt att tolka HD:s avslag av prövningstillstånd i dessa mål, det ena är att de anser att den praxis som finns är tillräckligt tydlig, det andra är att de av rättspolitiska skäl anser det vara lämpligare att avstå från att pröva målen. I synnerhet de som fått stor medial uppmärksamhet. I den praxis avseende gärningsbeskrivningen som redovisats ovan framstår det som att HD lägger stor vikt vid försvarets intressen och tolkar bestämmelserna ur ändamålssynpunkt. I NJA 2003 s 486 ställdes bl.a. krav utöver de formella och i NJA 1987 s 194 krävdes en formell justering av åtalet trots att den aktuella frågan berörts muntligt under förhandlingarna. Det framstår som önskvärt, för att inte säga nödvändigt, ur rättssäkerhetssynpunkt att principiella ställningstaganden görs i såväl de straffrättsliga som processrättsliga frågorna. Om inte genom lagstiftning så åtminstone genom tydliga prejudikat.

Bilaga A

NJA 1980 s 606 (Gärningsbeskrivningen i delen angående medgärningsmannaskap)

6. Grov misshandel.

Tony J, Bengt K och T har d 30 april 1978 tillsammans och i samråd på Vasagatans östra gångbana utrustat sig med träkäppar samt med dessa som vapen angripit Keijo P och Å på andra sidan gatan med slag av käpparna samt även senare slagit mot andra tillstädeskomna personer. Genom J:s, K:s och T:s handlande har P fått emottaga flera slag mot kroppen och huvudet, vilka orsakat smärta, svullnader och tandskador, Å slag mot kropp och huvud, vilka orsakat smärta, blåmärken och rispor, Kjell N ett slag i huvudet, som orsakat smärta och ett sår, vilket måst sys med sex stygn, samt Ingemar K ett slag i huvudet, som träffat vid vänster öga och framkallat smärta samt fått till följd att Ingemar K förlorat synen på ögat.

NJA 1992 s 474

Mikael J och Jani S berövade d 10 juli 1991 i en lägenhet på hotell Klippan vid Kustgatan i Göteborg, tillsammans och under samförstånd, Riyadh E livet genom att hänsynslöst och besinningslöst i numerärt överläge tilldela honom upprepade knivhugg samt slag med stol mot hans huvud och kropp. - - I samband med att Riyadh E själv visade sig inneha kniv utdelade Jani S ett hugg varvid kniven bröts av på sådant sätt att knivbladet till en längd av ca 10,8 cm kvarstannade i Riyadh E:s kropp. -- Då Riyadh E med sin kniv försökte försvara sig tillfogade Mikael J honom övriga knivhugg samtidigt som Jani S möjliggjorde och medverkade till Mikael J:s handlande genom att hålla en stol mot Riyadh E samt slå honom med stolen och slutligen kasta stolen på honom. -- Av misshandeln uppstod förutom ytliga hudskador i Riyadh E:s ansikte och på höger arm och ben tre stickskador på vänster arm och vänster lår samt en ytlig skärskada på vänster lillfinger. -- Härutöver tillfogades Riyadh E ett sticksår på ryggen till vänster som löpte i en stickkanal genom muskulaturen och vänster skulderblad ner mot sjätte vänstra revbenet samt ett sticksår på bröstet till vänster och som medförde två stickkanaler, vilka trängde in i vänster lungsäck och lunga. -- Slutligen uppkom ett sticksår på bröstet i mitten med en stickkanal som löpte genom hjärtsäckens yttre blad och in i hjärtat. -- Såväl Jani S som Mikael J måste ha insett att det av dem gemensamt utövade våldet kunde medföra Riyadh E:s död samt att sambandet mellan deras våldsinsatser haft betydelse för den dödliga utgången. -- De var likgiltiga till konsekvenserna av sitt handlande och då de tillsammans lämnade platsen, medvetna om att Riyadh E var livsfarligt skadad, underlät de påkalla hjälp.

Malexandermorden, Göta hovrätt, dom 2000-06-07, B158-00/B180-00

Åtalspunkt 5. Mord

Efter händelsen i åtalspunkten 2-3 och omkring kl 16.10 i Malexander, Boxholms kommun, har Andreas Axelsson, Jackie Arklöv och Tony Olsson gemensamt och i samförstånd uppsåtligen berövat tjänstgörande polismännen Olov Borén och Robert Karlström livet genom att skjuta dem till döds.

Alla tre tilltalades medverkan har varit en nödvändig förutsättning för brottets genomförande och alla tre har varit aktiva som gärningsmän. De har tidigare samma dag då de färdades i en stulen bil skjutit mot efterföljande polis. I Malexander har de färdats i en bil som hyrts i Andreas Axelssons namn (Toyota Avensis BTZ 786) och de har varit utrustade med skarpladdade vapen vilka förvarats inne i bilens kupé, i avsikt att kunna bruka dessa för att undkomma förföljare. De har haft mental beredskap för dödande. De har omedelbart skjutit mot polismännen då dessa befann sig i polisbilen endast några meter bakom Toyotan. I allt fall har de tre, genom sitt handlande, var och en för sig, främjat gärningen psykiskt och fysiskt.

[---]

Lagrum: 3 kap 1 § brottsbalken (23 kap 4 § brottsbalken)

Törebodamordet, Göta hovrätt, dom 2001-10-22, B915-01. (stycke 3-6 avseende brottet griftefrid har här utelämnats)

Gärning

Svensson och Ottersten har på kvällen den 14 maj 2001 utanför Nils Hermanssons fastighet, Gerbo 212 på Fredsbergsvägen i Töreboda gemensamt och i samråd beslutat sig för att gå in i fastigheten och döda farbrodern som bor där.

Inne i fastigheten har Svensson och Ottersten gemensamt och i samråd eller i vart fall i samförstånd uppsåtligen berövat 89-åriga Nils Hermansson livet genom att med en hammare utdela flera kraftiga slag mot Nils Hermanssons huvud, varvid han tillfogats sådana skador att han avled. Envars medverkan har varit en nödvändig förutsättning för brottets genomförande och båda har varit aktiva som gärningsmän, i vart fall har de två, var och en för sig, främjat gärningen med råd och dåd. [---]

Lagrum

3 kap 1 §

NJA 2002 s 489 (stycke 1-4 har här utelämnats)

Under tiden d. 10-14 juni 2001 har planerats och organiserats en sambandscentral på Skäpplandsgatan i Göteborg. Sambandscentralen har under nämnda tid utrustats med kommunikationsutrustning i form av polisscanners, två bärbara datorer varav en kopplats upp till Internet, för ändamålet särskilt uppmärkta mobiltelefoner, frekvenstabeller,

dokumentförstörare, kartor m.m. Sambandsverksamheten har med dygnstäckning påbörjats d. 11 juni 2001 och under de följande dagarna, av bland annat nedan nämnda tilltalade, intrimmats genom radioövervakning, dataregistrering, rapportering från egna "spanare", SMS och mobiltelefontrafik.

H. S., A. L., R. S., M. J., A. B., M. W., S. U. N. och S. J. N. har tillsammans och i samförstånd medverkat i upploppen vid Hvitfeldtska gymnasiet och i Vasaparken med omgivande gator d. 14 juni 2001 genom att under tiden d. 11-14 juni 2001 med användande av ovan nämnda utrustning enligt ett särskilt upprättat arbetsschema och i enlighet med en i förväg uppgjord organisationsplan från polisradio och genom rapportering från egna "spanare" systematiskt kartlagt, i dator registrerat och senare via mobiltelefon samt via SMS-meddelande till personer som befunnit sig vid upploppen, vidarebefordrat uppgifter om polisens rörelser, åtgärder och avspärningar m.m. SMS-meddelandena har härutöver bland annat innehållit uppmaningar till mottagaren att "hjälpa" kamraterna som "förbereder sig att försvara sig inne på Hvitfeldtska" samt uppmaningar till mottagaren att söka sig till Vasaparken där polisen arresterat personer och att de som befunnit sig innanför polisens avspärningar ska bryta sig ut, samt andra meddelanden hänförliga till upploppen.

De tilltalade har genom ovan beskrivna verksamhet ingivit folksamlingarna dess ordningsstörande uppsåt och har härigenom anstiftat eller i vart fall med råd eller dåd främjat de våldsamma upploppen vid Hvitfeldtska gymnasiet och i Vasaparken med omgivande gator.

Brottet är att bedöma som synnerligen allvarligt eftersom verksamheten varit i förväg noggrant planerad och organiserad och har härigenom varit av särskilt farligt slag. Vidare har denna verksamhet anslutit till upplopp som även de varit planerade, förberedda och organiserade och medfört skador på människor, djur och egendom. Dessutom har genomförandet av EU-toppmötet samt demonstrationer och manifestationer riktat mot detta försvårats.

Lagrum: 16 kap. 2 § och 23 kap. 4 § BrB.

Bergknallsfallet, Svea hovrätt dom 2005-11-01, B 6506-05

Gärning

Andreas Johansson, Robin Lindvall och Mikael Meza Vergara har den 21 maj 2005 i anslutning till korsningen Esplanaden – Norra Malmgatan i Oxelösund tillsammans och i samförstånd uppsåtligen berövat Tommy Thunberg livet. Gärningen har tillgått enligt följande.

Andreas Johansson, Robin Lindvall och Mikael Meza Vergara har beväpnade med tillhyggen av trä – två regler och en bräda – jagat Tommy Thunberg från innergården till fastigheten Esplanaden 11-13 mot Norra Malmgatan, varvid Andreas Johansson med en bräda tilldelat Tommy Thunberg slag som träffat huvud/kropp. Smärta har uppkommit.

Invid en bergknalle på Norra Malmgatan har Andreas Johansson, Robin Lindvall och Mikael Meza Vergara hunnit upp Tommy Thunberg. Alla tre

har därefter tilldelat Tommy Thunberg ett flertal kraftiga slag med sina trätillhyggen. Två av dem har även sparkat Tommy Thunberg. Slagen och sparkarna har träffat Tommy Thunbergs huvud och kropp. Sparkarna och merparten av slagen har träffat Tommy Thunberg sedan han – av inledande slag – fallit till marken och befunnit sig i hjälplöst tillstånd.

Tommy Thunberg har av det utövade våldet åsamkats omfattande allvarliga skador på huvud och kropp och så allvarliga skullskador att han avlidit.

I andra hand görs gällande att Andreas Johansson, Robin Lindvall och Mikael Meza Vergara – genom angivet handlande – tillsammans och i samförstånd misshandlat Tommy Thunberg och av oaktsamhet vållat dennes död. Brotten är grova med beaktande av att gärningen varit livsfarlig, att de tilltalade visat särskild hänsynslöshet och råhet samt att det kraftiga våldet mot Tommy Thunberg inneburit ett medvetet risktagande av allvarligt slag i förhållande till den dödliga utgången.

Lagrums

3 kap 1 § brottsbalken alternativt 3 kap 6 § och 7 § samma balk.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1996:185, Straffansvarets gränser

Litteratur

Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 2002, Norstedts Juridik AB, Stockholm

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, *Rättegång I*, 2002, Norstedts Juridik AB, Stockholm (citeras Ekelöf I)

Ekelöf, Per Olof, *Rättegång II*, 2002, Norstedts Juridik AB, Smedjebacken (citeras Ekelöf II)

Ekelöf, Per Olof, Boman, Robert, *Rättegång IV*, 2004, Norstedts Juridik AB, Stockholm (citeras Ekelöf IV)

Fitger, Peter, *Rättegångsbalken*, Del 2, Norstedts, 1989 (citeras Fitger, Del 2)

Fitger, Peter, *Rättegångsbalken*, Del 3, Norstedts, 1989 (citeras Fitger, Del 3)

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken – en kommentar, Del II (13-24 kap.)*, 2002, Norstedts Juridik, Stockholm (citeras Brottsbalken – en kommentar)

Jareborg, Nils, *Allmän kriminalrätt*, 2002, Iustus Förlag AB, Göteborg

Stavros, Stephanos, *The Guarantees for Accused Persons Under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, 1993

Artiklar

Bergholtz, Gunnar, *Åtal och kontradiktion – Marginalanteckningar till några nyare rättsfall*, Festskrift till Per Olof Bolding, 1992, Juristförlaget, Stockholm

Diesen, Christian, *Göteborgsbranden, Malexander- och Söderbergmorden – svåra mål i teorin, enkla i praktiken?*, JT 2000-2001

Herlitz, Carl Erik, *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?*, JT 1996-1997

Heuman, Lars, *Kringgås principen om åklagarens bevisbörda?*, Festskrift till Lars Welamson, 1987, Stockholm

Victor, Dag, *Den åtalade gärningen – några tankar om utformningen av gärningsbeskrivningar, 35 års utredande – en vänbok till Erland Aspelin*, DUS 1996:1

Wennberg, Suzanne, *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap*, 2002, Trettiosjätte nordiska juristmötet (citeras Wennberg 2002)

Wennberg, Suzanne, *Från Malexander till Sambandscentralen – fördelar och farhågor med dömande i medgärningsmannaskap respektive medfrämjandeskap*, JT 2002-2003 (citeras Wennberg 2002-03)

Westberg, Peter, *Domstolens tolkning av åklagarens gärningsbeskrivning*, JT 1990-1991

Övriga källor

Mailkorrespondens med överåklagare Nils Rekke

Rättsfallsförteckning

Svenska domar

NJA 1978 s 291

NJA 1980 s 606

NJA 1987 s 194

NJA 1988 s 665

NJA 1990 s 361

NJA 1991 s 83

NJA 1992 s 446

NJA 1992 s 474

NJA 2002 s 489

NJA 2003 s 486

RH 1996:82

Göta hovrätt, dom 2000-06-07, B 158-00/B180-00

Hovrätten för Västra Sverige, dom 2000-08-29, B 2957-00

Göta hovrätt, dom 2001-10-22, B915-01

Svea hovrätt, dom 2005-11-01, B 6506-05

Svea hovrätt, dom 2005-02-17, B 6470-05

Domar från Europadomstolen

Chichlian och Ekindjian mot Frankrike, 29/11/1989

Pélissier och Sassi mot Frankrike, 25/03/1999

Mattoccia mot Italien, 25/07/2000

Telfner mot Österrike, 20/06/2001

Dallos mot Ungern, 01/03/2001

Sipavicius mot Litauen, 21/02/2002